

ARCHIVE OF SPACE.
Atvirasis urbanistikos muziejus

konceptija

Tomo Butkaus individualios stipendijos
2017-06-01 - 2018-05-31

ataskaita

turinys

Jvadas - 3

1. ESAMOS BŪKLĖS ANALIZĖ - 5

- 1.1. Muzeologija / Urbanologija - 5*
- 1.2. Architektūrinės-urbanistinės ekspozicijos užsienyje - 5*
- 1.3. Lietuviška praktika - 12*
 - 1.3.1. Urbanistinis diskursas - 12*
 - 1.3.2. Urbanistikos ir architektūros paveldo situacija - 13*
 - 1.3.3. Architektūrinės ekspozicijos ir virtualūs miestų raidos žemėlapiai - 14*
- 1.4. I dalies apibendrinimai - 18*

2. KONCEPCIJA - 19

- 2.1. Idėja ir startinė pozicija - 19*
- 2.2. Projekto tikslai ir uždaviniai - 19*
- 2.3. Miestų etika ir urbanistinis kodeksas - 20*

3. SPRENDINIAI - 22

- 3.1. Muziejaus preliminari struktūra - 22*
- 3.2. Temos - 23*
- 3.3. Muziejaus ir ekspozicijų vieta - 25*
- 3.4. Tyrimų erdvės (programos) - 25*
- 3.5. Edukacinė platforma - 27*
- 3.6. Steigėjai ir socialiniai partneriai - 28*
- 3.7. Nuo virtualaus portalo iki europinio kraštoženklis: galimybės ir rizikos - 29*
- 3.8. Internetinio puslapio (domeno) pavadinimai - 30*
- 3.9. Etapai ir terminai - 30*

Apibendrinimai - 32

Atvirasis urbanistikos muziejus – projektas, siekiantis sukurti gyvą ir autentišką kolektyvinės atminties ekspoziciją. Projekto įgyvendinimui pasirinktas Klaipėdos miestas, turintis turtingą miesto raidos ir miestietiškos kultūros naratyvų bei artefaktų sandėką. Muziejaus idėja kilo ruošiantis tarptautinei programai „Klaipėda – Europos kultūros sostinė 2022“. „Archive of Space“ – ilgalaikis, trijų pakopų projektas, skirtas miesto urbanistinio paveldo (vietovių, objektų ir reiškinių) skaitmenizavimui (II ir III etapai), informacinės-urbanistinės metaduomenų sistemos kūrimui (IV etapas) ir fizinio objekto realizavimui (V etapas).

Šiuolaikinis miestas neįsivaizduojamas be muziejaus. Tai bazinė infrastruktūros dalis, atliekanti svarbias visuomenės įpilietinimo ir bendruomeninimo funkcijas. Kartu tai miesto identiteto ir miestietiškos savimonės generatorius. Šio muziejaus išskirtinumas – atvira duomenų platforma, erdvės archyvas, suteikiantis galimybę ekspozicijas kurti patiems žmonėms ir jų grupėms. Dar vienas svarbus bruožas – muziejus apima visą miesto teritoriją *in corpore*. Kiekvienas namas, futbolo aikštelė, pieva ir sandėlys tampa potencialia miestietiškos patirties erdve, savotišku kambariu-informacijos saugykla (*urban room*), eksponuojančiu vertingas ir įsimintinas miestiečių patirtis.

Šis muziejus kuriamas su mintimi, kad Lietuvos miestams būtina permąstyti urbanistikos vertybes ir iš naujo inventorizuoti miestietiškos kultūros artefaktus. Valstybės mastu vis dar stinga deramo dėmesio urbanistikai kaip mokslui, nagrinėjančiam miestų sistemų raidą (erdvinis miestų formavimas apima tik teritorijų planavimą ir architektūrą – t. y. tūrinių objektų ir kompleksų projektavimą be platesnio konteksto). Antra vertus, miestų formavimas ir erdvinė įvairių struktūrų raiška nėra suvokiama kaip integralus kultūros procesas.

„Archive of Space“ svarbus ir kaip dar viena iniciatyva, skirta įteisinti Klaipėdos, kaip Lietuvos urbanistinės kultūros dominantės statusui (tai kol kas vienintelis miestas, jau antrą dešimtmetį leidžiantis kasmetinį architektūrinį leidinį, organizuojantis urbanistikos problemoms skirtą mokslinę konferenciją „Terra urbana“).

Klaipėdos atveju opi dar viena problema. Tai miestiečių abejingumas juos supančiai urbanistinei ir istorinei aplinkai ir menka kultūros poreikių amplitudė¹. Problemą stiprina mažėjantis nuolatinių miesto gyventojų skaičius. Kita problemos dalis susijusi su visuomenei neprieinamais istoriniais miesto planais, prarastomis sovietmečio laikotarpio projektų bylomis², išsklaidytu architektūros muziejaus archyvu.

Visi minėti aspektai paskatino permąstyti urbanistinio paveldo ribas ir jas išplėsti. Taip greta kultūrinių vietovių ir architektūrinių objektų atsirado atskirų socialinių grupių poreikiams reikšmingas eventologinis (urbanistinių įvykių ir reiškinių) aspektas. Į urbanistikos muziejaus ekspoziciją sumanyta įtraukti tiek svarbiausius miesto kolektyvinės, tiek asmeninės atminties įvykius, reiškinius ir pasakojimus.

Projektas orientuotas į mieste menkai integruotas socialines grupes – vaikus (7-13 m.), paauglius (14-18 metų), senjorus (65-80 metų), subkultūrinę terpę ir tautines mažumas. Urbanistinių vietovių, objektų ir įvykių sklaidai ketinama pasitelkti jau išbandytas visuomenės kūrybiškumo bei socialinės sanglaudos priemones – įvairias dirbtuves, seminarus, konferencijas ir parodas. Muziejus veiklą pradėtų virtualioje erdvėje teminių vaizdo klipų pavidalu.

Į projekto kūrimo procesą ketinama įtraukti svarbesnes miesto kultūrinės atminties institucijas – muziejus, bibliotekas, mokyklas. Projekto ambicija – sukurti analogų pasaulyje neturintį atvirą miesto muziejų, apimantį visą miesto teritoriją. Šiam tikslui ketinama sukurti išmaniąją aplikaciją, kuri 2019 m. apimtų 100 objektų, o 2024 m. išsiplėstų iki 1000 artefaktų. Antroje projekto fazėje ketinama mieste sukurti unikalią žymėjimo sistemą, kuri skaitmeninių kodų pagalba galėtų atsirasti ant miestui svarbesnių objektų (šalia gatvių pavadinimų ir namų numerių). Projektą vainikuotų originalios architektūros

1 Klaipėdos m. gyventojų apklausa apie kultūrinius poreikius (tyrimo ataskaita). KU, Socialinių pokyčių studijų centras, 2017 m. <https://www.klaipeda.lt/data/wfiles/file30230.pdf>

2 Tomas S. Butkus, Vasilijus Safronovas, Vaidas Petrulis. Klaipėdos urbanistinė raida 1945-1990. Vilnius: VDA, 2016.

objektas. Lygiagrečiai būtų organizuojami urbanistinei kultūrai dedikuoti renginiai, vedami edukaciniai užsiėmimai, rengiamos laikinos parodos, kaupiami eksponatai ir ruošiamos nuolatinės ekspozicijos.

1. ESAMOS BŪKLĖS ANALIZĖ

1.1. Muzeologija / Urbanologija

Projektas pagal savo pobūdį gali būti priskiriamas dviem teorinės ir praktinės veiklos sritims: muzeologijai ir urbanologijai.

Muzeologija arba muziejininkystė – tai pagalbinė istorijos disciplina, mokslas, kurio objektas yra pažintinis ir vertinamasis žmonių santykis su tikrove (muzealumas). Ji tiria žmonių veiklos ir gamtos objektų, atliekančių visuomeninės atminties (gamtos paveldas, kultūros paveldas ir t. t.) funkciją, atranką, tyrimus, saugojimą, eksponavimą. Muzeologija skirstoma į taikomąją (tiria muziejų organizavimą, funkcijas, veiklą), istorinę ir teorinę.

Tarptautinei muziejininkystės tradicijai, kaip sąmoningai kolektyvinės ir institucinės atminties puoselėjimo veiklai jau daugiau nei 300 metų. Klasikinės muziejaus funkcijos apima saugojimą, tyrimus ir sklaidą. Sklaida, arba komunikacija dar skaidoma į edukaciją ir eksponavimą. Ir šiandien, ilgiausią muziejininkystės patirtį turintys muziejai atlieka mediatoriaus arba tarpininko vaidmenį. Šios institucijos palaiko ir plėtoja dialogą tarp praeities ir ateities, tarp istorinės ir moderniosios sąmonės, tarp fizinės materijos ir žmonių kolektyvo.

Modernioji muzeologija išaugo iš pokarinių tarptautinės bendruomenės iniciatyvų išsaugoti kolektyvines vertybes per kultūros paveldą. Tačiau institucijos, įkurtos iš karto po karo, ir muziejai, įkurti XXI a. – gerokai skiriasi. Muziejai nuo solidžių ir visuomenei atskaitingų institucijų tapo pramogų parkais ir laisvalaikio praleidimo oazėmis. Keitėsi ir pats muziejininkystės objektas. Nuo objekto ir artefakto pereita prie naratyvo arba pasakojimo.

Urbanologija yra nauja miesto tyrimų ir praktinės veiklos kryptis, apimanti taktinį urbanizmą, socialines miestų gyvybingumo skatinimo iniciatyvas, socialinę izoliaciją patiriančių bendruomenių kūrimo urbanizuotose teritorijose projektus. Užsienyje urbanologija suvokiama kaip sritis, skirta palaiptiškam miesto ar jo dalies vystymuisi per kasdienę įvietinimo ar vietokūros praktiką, įtraukiant skirtingas bendruomenes ir žmonių grupes³.

Lietuvoje populiarėja įvairios urbanistinės praktikos – intervencijos viešosiose erdvėse, miesto žaidimai, gatvės menas, miesto daržų steigimas, socialinės akcijos. Urbanologijai artimiausia veikla – socialinio pobūdžio akcijos ir iniciatyvos. Paminėtinos iniciatyvos Šančiuose Kaune⁴ ir Šnipiškėse Vilniuje⁵. Klaipėdoje reikšmingesnių tokio pobūdžio reiškinių kol kas neaptikta.

1.2. Architektūrinės-urbanistinės ekspozicijos užsienyje

Pasaulyje veikia nesuskaičiuojamas kiekis muziejų ir su muziejininkyste susijusių institucijų. Tiek viešosios (valstybės ar savivaldos lygmenis), tiek privačios institucijos jau daugiau nei du šimtus metų kolekcionuoja, eksponuoja ir saugoja materialiosios kultūros artefaktus ir nematerialiosios kultūros ženklus. Išaugus vartojimui ir finansiškai pajėgiai visuomenės klasei, muziejininkystė tapo ir svarbia miesto ar regiono ekonomikos sritimi, ženkliai prisidedančia prie valstybės biudžeto. Ne išimtis ir urbanistika su architektūra. Šiame skyriuje trumpai pristatysime aktualiausias urbanistikos ir architektūros ekspozicijas bei muziejus ir pateiksime glaustus jų profilius.

3 <http://urbanology.org/>

4 <http://artnews.lt/viesumo-praktikos-ir-kolektyvinio-veikimo-procesai-zemuosiuose-sanciuose-34668>.

5 <http://laimikis.lt/snipiskes-at-shenzhen-biennale-of-urbanism-architecture>.

- **Architektūros ir dizaino muziejus. Los Andželas, JAV (2001)**

Architektūros ir dizaino (A+D) muziejus Los Andžele įkurtas Stefano Kanerio ir Bernardo Zimermano. Ši iniciatyva gimė apsilankius Suomų architektūros muziejuje Helsinkyje. Muziejus išsilaiko rengdamas parodas, didelę lėšų dalį sunėša rėmėjai. Institucija įkurta Los Andželo senamiestyje, tačiau nuo įkūrimo net ketvirtą kartą keitė vietą. Jos misija – skatinti sąmoningumą architektūroje ir dizaine. Muziejuje rengiamos keičiamos parodos, edukacinės programos, organizuojami susitikimai su bendruomenėmis. Muziejaus veikla neapsiriboja architektūra. Daug dėmesio skiriama ir gretimoms dizaino sritims – landšaftui, interjerui, produktams, drabužiams, grafikai.

Daugiau info: <https://aplusd.org/>.

- **Architektūros ir paveldo miestas. Paryžius, Prancūzija (1879)**

Architektūros ir paveldo miestas (Cité de l'Architecture et du Patrimoine) – svarbiausia Prancūzijos institucija, atsakinga už paveldo ir architektūros apsaugą bei plėtotę. Architektūros ir monumentaliosios skulptūros muziejus įkurtas dar 1879 m. kaip Prancūzijos monumentų muziejus. Šiandien tai 9 tūkst. m² ploto ekspozicijų erdvė. Joje veikia trys nuolatinės parodos: Prancūzijos Monumentaliosios architektūros liejiniai nuo 12 iki 18 a.; bažnytinio paveldo kopijos ir originalai iš romaniškojo ir gotiškojo periodo; šiuolaikinė prancūzų ir pasaulio architektūra nuo 1850 m. iki šiandien. Be muziejaus Architektūros ir paveldo mieste dar įsikūręs Prancūzijos architektūros institutas (Institut français d'architecture), atsakingas už šalies architektūros ir architektų pristatymą užsienyje, ir Šalo mokykla (École de Chaillot), garsi architektų-restauratorių rengimo mokykla, įkurta dar 1887 m.

Daugiau info: <https://www.citedelarchitecture.fr/en/>.

- **Architektūros muziejus. Vroclavas, Lenkija (1965)**

Vroclavo Architektūros muziejus (Muzeum Architektury) įkurtas 1965 m. Tai vienintelis toks muziejus Lenkijoje. Institucija įkurdinta XV a. pastatų komplekse. Muziejus priklauso ICAM – Tarptautinei architektūros muziejų konfederacijai ir yra vienas iš steigėjų. Muziejaus ekspozicijose – platus Lenkijos ir užsienio architektūros idėjų spektras, nuo klasikos iki šiuolaikinių miesto problemų (šių metų vasarą bus pristatyta ir Marijos Drėmaitės kuruojama Kauno modernizmas paroda). Vienas iš įdomesnių muziejaus eksponatų – didžiausia Lenkijoje grūdinto stiklo kolekcija.

Daugiau info: <http://www.ma.wroc.pl/en/>.

- **Architektūros piešinių muziejus. Berlynas, Vokietija (2009)**

Tai privatus muziejus, skaičiuojantis pirmuosius veiklos metus. Muziejaus steigėjas – Čobano fondas (jo steigėjas – architektas Sergejus Čobanas). Kiekvienais metais pristatomos 3-4 parodos iš fondo architektūrinių piešinių kolekcijos arba skolinantis kūrinius iš kitų institucijų. Muziejaus tikslas – skatinti architektūrinės minties sklaidą naudojantis piešiniais ranka. Daug dėmesio skiriama edukacijai ir jaunųjų architektų ugdymui, kuratorystei. Muziejaus archyvuose – daugiau nei 100 architektūrinių piešinių, datuojamų nuo XVI a. iki šių dienų. Ekspozicijas tvirtina trijų asmenų Patikėtinių taryba.

Daugiau info: <http://tchoban-foundation.de/2-1-Foundation.html>.

- **Atvirasis Lodzės medinės architektūros muziejus. Lodzė, Lenkija (2002)**

Atvirasis medinės architektūros muziejus – integrali Centrinio tekstilės muziejaus Lodzėje dalis. Muziejus įkurtas miesto centre, prie pagrindinės miesto magistralės ir šalia miesto parko. Muziejaus idėja gimė

kaip privati iniciatyva, siekiant išsaugoti medinį XIX-XX a. Lodzės architektūros paveldą. Ekspozicijoje – autentiški miesto statiniai, objektai, atgabenti iš apylinkių (bažnyčia, vasaros vila, darbininkų barakas, tramvajaus stotelė ir pan.). Muziejuje be statinių eksponuojami ir kiti miesto gerbūvio elementai, turintys kultūrinę vertę: gatvių šviestuvai, šuliniai, gatvių lentelės. Dalis pastatų pritaikyta amatams (keramikai, audimui), kultūrinėms veikloms ir turizmui.

Daugiau info: <http://www.muzeumwlokiennictwa.pl/galerie/skansen-lodzkiej-architektury-drewnianej,55>.

- **Bauhauzo archyvas, senasis ir naujasis muziejai. Veimaras, Vokietija (1919)**

Šiandien Veimaras – vienas svarbiausių Tiuringijos kultūrinių industrijų centras, galintis pasiūlyti itin platų kultūrinio turizmo paslaugų asortimentą. Sudėtinė šio unikalaus anturažo dalis – Veimaro muziejų klasteris, kuriame svarbų vaidmenį vaidina ir architektūrinės ekspozicijos. Architektūros muziejus glaudžiai susijęs su Bauhauzo mokykla, įkurta garsaus vokiečių architekto ir vizionieriaus V. Gropiuso 1919 m. Muziejaus šerdis – Bauhauzo architektūros mokykla, 2019 m. švęsianti 100 metų jubiliejų ir ta proga atversianti naujo muziejaus duris. Muziejuje galima rasti tiek senojo Bauhauzo relikty, tiek šiuolaikinės architektūros ar inovatyvaus dizaino artefaktų.

Daugiau info: <https://www.bauhausmuseumweimar.de/en/museum>.

- **Beidžino planavimo parodų rūmai. Beidžinas, Kinija (2004)**

Beidžino planavimo parodų rūmai – ambicingas projektas, skirtas Kinijos sostinės planavimui ir urbanistinei raidai. 4 a. pastate – net 8 tūkst. m² ploto ekspozicijų erdvė. 1-as aukštas skirtas patekimo erdvėms, poilsio patalpoms ir laikinoms ekspozicijoms. 2-ame aukšte – miesto rajonų ir apygardų ekspozicijos, laikinos parodų salės, nuolatinė Beidžino pasaulio miesto ir Beidžino bendrojo plano žemės naudojimo dalies ekspozicijos. 3-iame aukšte – parodos, skirtos senojo miesto istorinės raidos, kultūros paveldo išsaugojimo ir Uždrausto miesto temoms. Didelę erdvės dalį užima įspūdingas miesto maketas. 4-ame aukšte – dar keturios ekspozicijos (miesto bendrojo plano, eko-miesto vizijos, Beidžino transporto sistemos ir olimpinių žaidynių infrastruktūros) ir dvi multimedijos salės.

Daugiau info: <http://www.bjghzl.com.cn/language/2/>.

- **Archizoom. Lozana, Šveicarija (1974)**

Tai architektūros muziejus, įkurtas prie Federalinio Lozanos politechnikos universiteto. Muziejuje veikia viešos programos ir parodos, rengiamos paskaitos. Nemažai renginių susiję su universiteto Architektūros fakulteto veikla. Muziejaus programa sukurta 8-ajame XX a. dešimtmetyje Edithos Bianchi, grafikos dizainerės, siekusios išplėsti architektūrinį mokymą ir sustiprinti jos įtaką visuomenėje. Archizoom galerija orientuojasi į tarpdalykinius architektūros aspektus, siekia atskleisti architektūros sąsajas su menu, mokslu, inžinerija ir humanitariniais mokslais.

Daugiau info: <https://archizoom.epfl.ch/>.

- **Edo-Tokijo atvirasis architektūros muziejus. Tokijas, Japonija (1993)**

1993 m. Tokijo metropolitenos valdžia 7 hektarų Koganei parke įkurtame Edo-Tokijo muziejuje įsteigė atvirąją architektūros ekspoziciją. Jos tikslas – rekonstruoti, perkelti ir išsaugoti tradicinės japonų architektūros pavyzdžius, perduoti architektūros principus ir technologijas ateities kartoms. Ekspozicijoje galima rasti įvairių periodų ir įvairios tipologijos pastatų. Tai vienas didžiausių tokio pobūdžio muziejų pasaulyje.

Daugiau info: <http://www.tatemonoen.jp/english/>.

- **Estijos architektūros muziejus. Talinas, Estija (1991)**

Estijos architektūros muziejus (Eesti Arhitektuurimuseum) – pagrindinė architektūros sklaida užsiimanti institucija Estijoje. Muziejus – ICAM narys. Institucijos tikslas – dokumentuoti, saugoti ir informuoti visuomenę apie Estijos architektūros raidą. Muziejus įsikūręs buvusiose druskos saugyklose. Jo erdvės pritaikytos skirtingo dydžio auditorijoms ir parodoms. Muziejaus kolekcijos apima archyvą, fotografijas, maketus, baldus ir meno kūrinius. Viso saugoma apie 11.500 tūkst. eksponatų – miesto planų, pastatų projektų, piešinių, fotografijų ir rankraščių. Fotografijų kolekcijoje – daugiau nei 18.000 negatyvų. Maketų kolekcijoje – daugiau nei 200 modelių.

Daugiau info: <http://www.arhitektuurimuseum.ee/en/>.

- **Kanados architektūros centras. Monrealis, Kanada (1979)**

Kanados architektūros centras įkurtas 8-ame XX a. dešimtmetyje Fyliso Lambero, architekto iš Monrealio. Centro tikslas – skatinti supratimą apie architektūrą ir jos vaidmenį visuomenei, inicijuoti mokslinius tyrimus, puoselėti inovatyvius dizaino sprendimus. Pati institucija įkurta rekonstruotoje XIX a. rezidencijoje. Muziejaus ekspozicijos užima 12 tūkst. m² plotą. Pastate veikia biblioteka, knygynas ir studijų centras, veikia konservavimo ir restauracijos dirbtuvės. Objektas – vienas iš svarbesnių didmiesčio kultūrinės traukos taškų.

Daugiau info: <https://www.cca.qc.ca/en/>.

- **Latvijos architektūros muziejus. Ryga, Latvija (1994)**

Muziejus įsikūręs viename seniausių Latvijos pastatų, žinomų kaip „Trys broliai“ (įdomu tai, kad „Trys sesės“, analogiškai pastatai, yra ir Taline). Muziejus įkurtas iš karto po nepriklausomybės paskelbimo, pradėjus kultūros paveldo inventORIZaciją. Muziejaus pagrindas – gausi architektūros piešinių ir rankraščių kolekcija, padovanota architekto Leono Plaučinio. Latvijos architektūros muziejus – struktūrinis valstybinės paveldo apsaugos inspekcijos padalinys, turintis Kultūros ministerijos pavaldumą. Muziejuje nuolat atnaujinamos parodos.

Daugiau info: <http://www.archmuseum.lv/en/building.htm>.

- **Liaudies architektūros ir gyvenimo muziejus. Užgorodas, Ukraina (1970)**

Vienas pirmųjų muziejų po atviro dangumi Ukrainoje įkurtas dar septyniasdešimtaisiais. Muziejus įsikūręs pačiame miesto centre, greta miesto pilies, botanikos ir kultūros parkų. Šiandien tai vienas iš svarbiausių miesto masinio turizmo traukos taškų ir atrakcionų. Muziejaus pagrindą sudaro daugiau nei 30 tradicinės architektūros pastatų, perkeltų iš Užkarpatės regiono. Vienas seniausių muziejaus eksponatų – XVI a. Šv. Mykolo cerkvė. Ekspozicijoje be cerkvės dar yra varpinė, mokykla, kalvė, malūnas, gyvenamieji ir pagalbiniai ūkiniai pastatai, kuriuose gyveno įvairių Transkarpatijos regiono tautybių žmonės – vengrai, rumunai, hutsulai, dolinai, boiko. Muziejaus archyve – daugiau nei 14 tūkst. eksponatų.

Daugiau info:

<https://web.archive.org/web/20140226161023/http://www.zamnap.org.ua/engl.html>.

- **Meno, architektūros ir technologijų muziejus. Lisabona, Portugalija (2016)**

Tai pirmasis šiuolaikinės formos ir turinio muziejus Portugalijoje, atvėręs duris prieš keletą metų.

Muziejus – svarbus krantinės objektas ir sostinės dominantė, veikianti ir kaip urbanistinė jungtis. Muziejaus ambicija – pristatyti geriausius šalies ir užsienio architektūros bei meno pavyzdžius. Muziejus nemenką dėmesį skiria kuratorystei. Muziejaus komplekso apimtis – 3 tūkst. m² ekspozicinių ir 7 tūkst. m² viešųjų erdvių. Visą kompleksą ant Težo upės kranto sudaro naujas pastatas ir renovuota miesto jėgainė.

Daugiau info: <https://www.maat.pt/pt>.

- **Min Stad skaitmeninis biuletenis. Geteborgas, Švedija (2016)**

400-osioms miesto metinėms (1621–2021) Geteborgas paruošė ambicingą miesto populiarinimo projektą. Internetu veikia pilotinė šio projekto versija, sukurta ant trimačio miesto vaizdo. Virtualus miesto modelis pritaikytas plačiai auditorijai, kuri gali kurti savo maršrutus, savo nuožiūra žymėti miesto karštuosius taškus ir generuoti asmeninius naratyvus. Tai novatoriškas ir sektinas urbanistinės kultūros populiarinimo pavyzdys.

Daugiau info: <http://minstad.goteborg.se/minstad/index.do>.

- **Nacionalinis architektūros muziejus. Meksikas, Meksika (2006)**

Svarbiausia architektūros paveldo institucija Meksikoje įsikūrusi sostinėje, Vaizduojamosios dailės rūmuose (Palacio de Bellas Artes). Ekspozicijoms skirtas paskutinis rūmų aukštas. Muziejuje rengiamos laikinos garsiausių Meksikos architektūrų projektų parodos. Kita dalis ekspozicijos skirta turtingam Meksikos architektūros paveldui. Visa muziejaus erdvė suskirstyta į 4 dalis ir reprezentuoja svarbiausius Meksikos kultūrinio architektūros paveldo aspektus.

Daugiau info: <https://munarq.inba.gob.mx/>.

- **Nacionalinis meno, architektūros ir dizaino muziejus. Oslas, Norvegija (2003)**

Muziejus įkurtas tik prieš 15 metų. Tačiau šiandien ši institucija – viena ambicingiausių Skandinavijoje. Muziejus įkurtas sujungus net penkias organizacijas: Norvegijos architektūros muziejų, Dekoratyvinio meno ir dizaino muziejų, Šiuolaikinio meno muziejų, Nacionalinę Norvegijos galeriją ir Nacionalinį parodų turą. Tačiau jau 2020 m. muziejus persikels į naują pastatą, suplanuotą senosios Vakarų traukinių stoties vietoje Bjorvikoje. 6 tūkst. eksponatų bus skirta net 13 tūkst. m² ploto ir tai bus pats didžiausias parodų centras Skandinavijos šalyse (visas komplekso plotas – beveik 55 tūkst. m²). Kritikai jau spėjo šį masyvų projektą paskelbti „nacionaliniu kalėjimu“.

Daugiau info: <http://www.nasjonalmuseet.no/en/>.

- **Nacionalinis statybos muziejus. Vašingtonas, JAV (1980)**

Neįprastai lietuviu ausiai skambantis muziejus iš tikrųjų skirtas miestų dizainui, architektūrai, inžinerijai, konstrukcijoms ir miestų planavimui – sritims, apimančioms praktiškai visas tarpusavyje susijusias šiuolaikinės architektūros disciplinas. Įkurtas specialiu JAV kongreso aktu kaip pelno nesiekianti organizacija. Muziejus įsikūręs 1887 m. pastatytame Pensiono pastate, turinčiame kultūros paveldo statusą. Muziejaus tikslas – skatinti visuomenę domėtis miestų istorija, kultūra ir statybos paveldu. Pagrindinė muziejaus veikla – parodos ir edukaciniai užsiėmimai.

Daugiau info: <https://www.nbm.org>.

- **Ningbo miestų planavimo ekspozicija. Ningbo, Kinija (2020?)**

2000 m. pradėjusi miesto raidai skirtų ekspozicijų centrų statybą Kinija sprendžia aktualų urbanizacijos ir miestų kultūros problemą. Pastačiusi pirmus tokius centrus Beidžine ir Šanchajuje, Kinija tęsia šią misiją Ningbo, seniausiame šalies uoste ir pirmajame užsieniečiams atvirame mieste. 2014 m. tarptautinį konkursą laimėjo vokiečių Playze's ir Šmidhuberio kompanijos darbas, hiperbolizuotai vaizduojantis senoviško kiniško kaspino šokį. Tai vienas iš ambicingiausių urbanistikos muziejų pasaulyje, kuris turėtų būti atidarytas ne anksčiau kaip 2020 m. Projekto ambicijos susijusios su Kinijoje dar nenaudota schema, kai per ekspozicijas susilieja skirtingi lankytojų srautai, sąveikauja skirtingos generacijos, skirtingi socialiniai sluoksniai, interesų grupės ir etnosai.

Daugiau info: <https://www.archdaily.com/558502/playze-and-schmidhuber-selected-to-design-ningbo-s-urban-planning-museum>

- **Nyderlandų architektūros institutas. Roterdamas, Nyderlandai (1988)**

Tai svarbiausia ir įtakingiausia institucija, atsakinga už Nyderlandų architektūros politiką. Instituto pastate įrengtas muziejus, biblioteka su archyvu, erdvė paskaitoms ir debatams, kavinė su knygynu. Įdomu tai, kad institutas yra privati organizacija, kuriai valstybė delegavusi šalies archyvų kaupimo ir nacionalinės architektūros formavimo funkcijas. Be šių misijų NAI prisideda prie architektų kvalifikacijos kėlimo. Architektūros muziejaus ištakos siekia 1912 m., kai Amsterdamo architektų asociacija pradėjo sistemaiškai kaupti architektūrinių brėžinių ir piešinių kolekcijas. NAI suformavo trys institucijos – Architektūros dokumentavimo centras, Architektūros muziejaus ir Gyvenimo fondai (Stichting Wonen). Debatus kur kurti muziejų – ar Amsterdame ar Roterdame – laimėjo pastarasis. Po ilgų diskusijų, konkursų ir statybų originalios architektūros pastatas duris lankytojams atvėrė 2011 m. (architektas Jo Coenenas). Pagrindinės NAI ekspozicijų rengimo kryptys: architektūra, miestų vystymas, dizainas ir erdvinis planavimas.

Daugiau info: <https://hetnieuweinstituut.nl/>.

- **Suomių architektūros muziejus. Helsinkis, Suomija (1956)**

Suomių architektūros muziejus (Suomen arkkitehtuurimuseo) – vienas seniausių moderniosios muzeologijos tradicijas puoselėjančių architektūros muziejų Europoje. Muziejaus pagrindas – Suomijos architektų sąjungos (įkurta 1949 m.) fotografijų kolekcija. Muziejus nuo 1981 m. įsikūręs Helsinkio universiteto mokslo bendruomenei priklausiusiame neoklasicistinės architektūros pastate, pastatytame 1899 m. Prieš tai, keletą dešimtmečių, parodos rengtos mediniame paviljone Kaivopuisto parke Helsinkyje. Muziejui priklauso didelės piešinių, fotografijų ir architektūrinių maketų kolekcijos. Muziejaus pastate veikia biblioteka ir knygynas. Jame rengiamos tiek suomių, tiek užsienio architektūros parodos, dalis suomių architektūros ekspozicijų pristatoma užsienyje. Pats muziejus vaidina didelį vaidmenį formuojant nacionalinę Suomijos architektūros politiką, kuriant šiuolaikinės suomijos įvaizdį pasaulyje.

Daugiau info: <http://www.mfa.fi/frontpage>.

- **Šanchajaus urbanistinio planavimo parodų centras. Šanchajus, Kinija (2000)**

Šanchajaus urbanistinio planavimo parodų centras labai primena Beidžino planavimo parodų rūmus: tiek pastato padėtimi urbanistinėje struktūroje, tiek parodų turiniu. Centras įkurtas renovuotame pastate greta didžiausios viešosios miesto erdvės – parko. 43 metrų aukščio pastato viduje – 6 aukštai, kurių erdvėse pristatoma Šanchajaus miesto plėtra ir įvairūs jo urbanistikos aspektai. Centro įžymybė – grandiozinio mastelio miesto maketas su detalizuotos architektūros pastatais. Muziejuje galima rasti nemažai „Expo 2010“ eksponatų. Jame taip pat yra teatras, veikia ateities Šanchajaus simuliacija.

Daugiau info: https://en.wikipedia.org/wiki/Shanghai_Urban_Planning_Exhibition_Center.

- **Švedų architektūros ir dizaino centras. Stokholmas, Švedija (1962)**

Švedų architektūros ir dizaino centras (Svenskt arkitektur -och designcentrum) anksčiau vadinosi Architektūros muziejumi (Arkitekturmuseet). Tai nacionalinio lygmens architektūros institucija, įsikūrusi šalia Moderna meno muziejaus (Moderna Museet). Institucija įkurta septintame dešimtmetyje Nacionalinės Švedijos architektų asociacijos, o 1978 m. tapo valstybine organizacija, pavaldžia Kultūros ministerijai. Muziejus įsikūręs dviejuose pastatuose, 1997 m. rekonstruotuose pagal ispanų architekto R. Moneo projektą. Muziejuje veikia nuolatinė švedijos architektūros apžvalgos ekspozicija ir keletas teminių keičiamų parodų. Archyve saugomi maždaug 500 architektų kurti piešiniai, nuotraukos, maketai. Bibliotekoje – visas spektras architektūros ir dizaino žurnalų bei knygų.

Daugiau info: <https://digitaltmuseum.se/owners/S-ARK/info>.

- **Šveicarų architektūros muziejus. Bazelis, Šveicarija (1984)**

Architektūros muziejus yra vedančioji institucija, atsakinga už Šveicarijos šiuolaikinės architektūros sklaidą. Muziejus įkurtas Bazelyje kaip privati iniciatyva. Jį per 9 patikėtinius valdo fondas. Bazelis pasirinktas kaip dominuojantis europinės architektūros ir pagrindinis šalies kultūrinės traukos centras. Muziejaus specializacija – keičiamos parodos. Paprastai rengiamos 4 parodos per metus, orientuojamasi į platesnę auditoriją. Greta parodų organizuojami turai turistams, įvairios diskusijos ir dirbtuvės.

Daugiau info: <http://www.sam-basel.org/en/mission-statement>.

- **Valstybinis Ščiusevo architektūros muziejus. Maskva, Rusija (1934)**

Tai svarbiausias architektūros muziejus Rusijoje. Maskvoje įsikūrusi įstaiga svarbi ir kaip tyrimų centras, užsiimanti miestų paveldu ir architektūros sklaida. Muziejaus archyve – daugiau nei 1 milijonas eksponatų. Vertingiausia jos kolekcijoje – XVII a. vienuolynų freskos, XIX a. baldų kolekcijos. Iki devyniasdešimtųjų muziejus buvo įsikūręs Dono vienuolyne, vėliau persikėlė į klasicizmo epochos architektūrinį kompleksą. Sovietų laikais institucija garsėjo savo tiriamaisiais darbais, paminklų restauracija. Naujoji federalinė valdžia pakeitė kursą. Dabar įstaiga daugiausiai dėmesio skiria parodoms ir komerciniams renginiams. Svarbiausios muziejaus erdvės – mokslo biblioteka, archyvas, restauravimo dirbtuvės, privatūs architektūros ofisai.

Daugiau info: <http://muar.ru/index.php?lang=en>.

- **Vienos architektūros centras. Viena, Austrija (1993)**

Vienos architektūros centras (Architekturzentrum) – nacionalinis muziejus, įsikūręs Austrijos sostinėje, muziejų kvartale. Tai pelno nesiekianti organizacija. Muziejaus taikiklyje – šiuolaikinė XX-XXI a. architektūra ir miestų dizainas. Ši institucija architektūrą suvokia kaip kultūros discipliną ir kompleksiską kasdienybės reiškinį. Nuolatinė ekspozicija skirta Austrijos architektūros raidai nuo 1850 m. iki šiandien. Centras disponuoja maždaug 1000 m² dydžio ekspozicinėmis erdvėmis. Centras organizuoja ir laikinas parodas (per 15 metų surengė maždaug 150 parodų), specialius teminius turus, dirbtuves vaikams, leidžia leidinius, organizuoja kasmetinį Vienos architektūros kongresą.

Daugiau info: https://www.azw.at/en/?style=default&lang_id=en.

- **Viktorijos ir Alberto Muziejus. Londonas, Anglija (1851)**

Vienas garsiausių muziejų Jungtinėje karalystėje paveldėjo vieno seniausių pasaulyje architektūros

muziejaus – Karališkojo architektūros muziejaus, veikusio nuo 1851 m. iki 1904 m. – kolekciją. Kurioziška, tačiau nuolatinę architektūros ekspoziciją Viktorijos ir Alberto muziejuje, kartu su Karališkuoju britų architektų institutu buvo atidaryta tik 2004 m. Muziejaus fonduose saugoma viena didžiausia architektūros piešinių, fotografijų, maketų kolekcija, siekianti daugiau nei 2 milijonus.

Daugiau info: <https://www.vam.ac.uk/collections/architecture>.

● **Vokietijos architektūros muziejus. Frankfurtas prie Maino, Vokietija (1977)**

Vokietijos architektūros muziejus (Deutsches Architekturmuseum) įkurtas Museumsuferjeye – Frankfurto prie Maino muziejų klasterjeye. XVIII a. pastatą muziejaus erdvėms pritaikė garsus vokiečių architektas Oswaldas Mathiasas Ungersas. Muziejuje nuo 1984 m. veikia nuolatinė ekspozicija „Nuo senovinių lūšnų iki dangoraižių“, kur pristatoma vokiškos architektūros istorija. Be šios ekspozicijos muziejuje kiekvienais metais rengiamos ir laikinos parodos, simpoziumai ir konferencijos. Muziejuje – 180 tūkst. piešinių ir 600 modelių (maketų). Tame tarpe garsių šiuolaikinių ir klasikos autorių (E. Mendelsohno, Mieso van der Rohe's, Archigram ir Frank O. Gehry'io) darbai. Muziejaus bibliotekos lentynose – virš 25.000 leidinių.

Daugiau info: <http://www.dam-online.de/portal/en/Start/Start/0/0/0/0/1841.aspx>.

1.3. Lietuviška praktika

1.3.1. Urbanistinis diskursas

Modernioji miestų kultūros, o tuo pačiu ir miestų planavimo tradicija Lietuvoje tęsiasi tikrai nepilną šimtmetį. Pirmieji nacionaliniai urbanistikos ženklai pradėjo formotis tik po 1918 m. Ypatingą vaidmenį šiame procese suvaidino Kaunas. Lietuviškos urbanistikos pradžia labiau sietina ne su pavienėmis figūromis (architektais-inžinieriais) ir jų kūryba, bet su proveržiu institucinėje erdvėje. Būtent laikinojoje sostinėje, Vytauto Didžiojo universitete 1934 m. pradėtas dėstyti miestų planavimo kursas (dėstė Mykolas Songaila ir Kazimieras Kriščiukaitis). Vėliau, jau prasidėjus karui, 1944 m. buvo įkurta ir Miestų statybos katedra. Būtent su šiuo instituciniu dariniu šiandien siejama Lietuviškos urbanistikos pradžia, o jos įkūrėjas Steponas Stulginskis laikomas (laikytinas) pirmuoju Lietuvos urbanistu⁶.

Įkurta Miestų statybos katedra urbanistiniam diskursui svarbi ne tik kaip pirmųjų respublikos miestų planuotojų rengimo mokykla. Šios institucijos mokslo darbuotojai ir tyrėjai suvaidino lemiamą vaidmenį švelninant krašto urbanizacijos padarinius. Nors karo metais nutrūko tarpukariu pradėta plėtoti Lietuviška miestų kultūros tradicija, o urbanistinėje aplinkoje dešimtmetį dominavo socrealizmas, Lietuvos miestų projektuose ir tyrimuose ėmė klostytis specifinė, agrariniu pasaulėvaizdžiu grįsta miesto samprata. Nepaisant šios specifikos, miestai jau modeliuoti kaip erdvinės sistemos. Kaip dar vieną lietuviško miestų planavimo išskirtinumą galima įvardyti ir tai, kad urbanistikos sąvoka tiek rusakalbėje terpėje sovietmečiu, tiek anglakalbėje terpėje pokariu, praktiškai nebuvo vartojama. Visą konceptualųjį urbanistikos mokslinės ir praktinės veiklos turinį sudarė atskiri arba vienas kitą papildantys miestų planavimo, projektavimo ir statybos instrumentariai. Įdomu tai, kad urbanistikos sąvokos atsiradimas Lietuvos moksliniame diskurse netyrinėtas. Nors pirmą kartą metodinėje literatūroje oficialiai šį terminą 1975 m. pavartojo profesorius Kazimieras Šešelgis⁷ (kurioziška, tačiau urbanistikos apibrėžimo vadovėlyje nėra), įvairių kolektyvinės minties apraiškų galima aptikti dar XX a. 7-ojo deš. mokslinėje periodikoje. Urbanistika buvo suvokiama kaip viena iš miesto ar miestelio planinės ir erdvinės struktūros organizavimo priemonių, urbanizacijos valdymo instrumentų, ekonominio ir fizinio krašto planavimo

6 T. S. Butkus, Lietuvos urbanistika: diskurso problema ir raidos perspektyvos. Acta Academiae Artium Vilnensis / 71, 2013.

7 K. Šešelgis. Rajoninio planavimo ir urbanistikos pagrinda. Vilnius: Mintis, 1975.

hierarchijoje užimanti tarpinę padėtį tarp architektūros (pastatų projektavimo) ir rajoninio planavimo.

Urbanistikos plėtojei Lietuvoje svarbus veiksnys buvo staigus statybos pramonės pakilimas XX a. 6-7 dešimtmetyje. Didžioji dalis projektų buvo realizuojama penkerių-dešimties metų bėgyje, prie urbanistinių projektų dirbo mišrios geriausių specialistų grupės. Bendromis planuotojų pastangomis buvo sukurta to meto Sovietų Sąjungoje analogų neturinti Lietuvos TSR vieningo apgyvendinimo sistema. Ši sistema laikytina ir istorinio europietiško Lietuvos miestų tinklo tęsiniu, ir atsaku į nevaldomą šalies urbanizaciją. Sparti Lietuvos urbanizacija truko keturis dešimtmečius ir iš dalies sinchronizavosi su miestų modernizacijos procesais visame pasaulyje. Septintajame dešimtmetyje sukurta Vieninga Lietuvos apgyvendinimo sistema, realizuoti reikšmingi urbanistiniai gyvenamieji ir visuomeniniai kompleksai, prasidėjusi senamiesčių regeneracija, parengta miesto planuotojų ir urbanistų mokykla vertintini kaip modernioji krašto urbanistinė tradicija, turėjusi lemiamos įtakos šiandieninei Lietuvos miestų ir miestelių urbanistinių sistemų raidai.

1.3.2. Urbanistikos ir architektūros paveldo situacija

Po II-ojo pasaulinio karo, prasidėjus intensyviai Lietuvos krašto urbanizacijai, atkreiptas dėmesys ir į urbanistikos bei architektūros paveldą. Ypač svarbus 6-asis dešimtmetis. Tuo metu parengti pirmieji urbanistikos ir architektūros paveldo aprašai, pradėti tyrinėti kraštui svarbūs urbanistikos paminklai ir architektūros objektai (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Kėdainių senamiesčiai, Vilniaus ir Trakų pilių ansambliai). Pradėti rengti pirmieji urbanistinio planavimo ir teritorijų regeneravimo dokumentai. Pavyzdžiui, 1956 m. pradėtas rengti Vilniaus senamiesčio rekonstrukcijos projektas, tapęs atsaku į drastiškas transformacijas istorinėje miesto dalyje atvėrusiame 1953 m. Vilniaus generaliniam planui. Galima paminėti ir Klaipėdą. Dar 1949 m. Klaipėdos senamiesčiui priskirta valstybės globa, o 1959 m. Klaipėdos senamiestis paskelbtas paminklu. Netrukus pradėtas rengti ir pirmasis senamiesčio regeneracijos projektas (buvo paruoštos dvi jo redakcijos – 1962 m. ir 1967 m.). Dar vienas nagrinėjamai temai svarbus aspektas – nacionalinės reikšmės muziejai. Jie taip pat imti steigti ar būti reorganizuojami 6-ame ir 7-ame XX a. dešimtmetyje tarpukariu ir anksčiau įsteigtų institucijų pagrindu. Galima paminėti šias institucijas:

- Vilniaus paveikslų galerija (1956 m. įkurta dabartiniame Arkikatedros pastate);
- Klaipėdos kultūros rūmai (duris atvėrė 1964 m., dabar – Klaipėdos valstybinis muzikinis teatras);
- Lietuvos nacionalinis muziejus (1964 m. jam perduotas Vilniaus pilių Naujasis arsenalas);
- Lietuvos dailės muziejus (pradėtas kurti dar 1907 m., įsteigtas 1941 m. kaip Vilniaus valstybinis dailės muziejus ir reorganizuotas 1966 m.);
- Lietuvos liaudies buities muziejus Rumšiškėse (įsteigtas 1966 m.);
- Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus Kaune (įkurtas 1921 m., o 1967 m. pilnai perkeltas į dabartinę vietą);
- Dailės parodų rūmai (atidaryti 1967 m.; dabar – Šiuolaikinio meno centras);
- Architektūros muziejus (įsteigtas 1968 m.).

Lietuvoje urbanistikos paveldu laikomos istorinę reikšmę turinčios miestų dalys, miesteliai ir vietovės. Jam priskiriami kiti urbanistinę vertę turintys statinių kompleksai ir kraštovaizdžio architektūros objektai. Saugoma vertybių visuma – archeologiniai sluoksniai, urbanistinis audinys (istorinės valdų ribos, gatvių tinklas, aikštės, užstatymo linijos ir tankis, erdvių kompozicija, statinių tūriai), pastatų architektūra, konstrukcijos ir medžiagiškumas. Pirmieji Lietuvos urbanistikos paminklai paskelbti 1969 m., atlikus Lietuvos urbanistikos paveldo tyrimus. 61 miestas bei miestelis buvo pripažintas vertingu ir paskelbtas vietinės reikšmės urbanistikos paminklu. Tyrimams vadovavusio prof. habil. dr. Algimanto Miškinio vertinimu, iš 1940 m. Lietuvos teritorijoje sąlygiškai buvusių miesto pobūdžio gyvenviečių net 287 gali

būti priskiriamos urbanistikos paveldui. Tačiau šis paveldas nyksta. Valstybė neturi pakankamai resursų, kurie užtikrintų tinkamą šio paveldo apsaugą ir, kas daug svarbiau, pritaikymą šiandieniniams visuomenės poreikiams.

1.3.3. Architektūrinės ekspozicijos ir virtualūs miestų raidos žemėlapiai

Analizuojant urbanistikos muziejaus perspektyvas, aktualūs du pjūviai. Pirmas – tai realiai veikiančys (veikę) muziejai (Lietuvos liaudies buities ir Architektūros muziejus). Antras – įvairios virtualios urbanistinės miesto raidos žemėlapiai bei architektūrinių objektų ekspozicijos. Trumpai juos aptarsime.

Lietuvos liaudies buities muziejus

Muziejaus įkūrimo idėja gimė dar 1957 m. Jos autoriai – menotyrininkai Vacys Milius ir Klemensas Čerbulėnas, etnografas Izidorius Butkevičius, architektai Vytautas Landsbergis-Žemkalnis ir Juozas Baršauskas. Lietuvos liaudies buities muziejus įkurtas Pievelių kaimo vietoje po 9 metų – 1966 m. sausio 1 d., o lankytojams atidarytas dar po 8 metų – 1974 m. birželio 21 d. Rumšiškėse, Kauno marių pakrantėje. Muziejus įkurtas gavus LSSR vyriausybės nutarimą dėl muziejaus steigimo. 1966 m. jam parengtas detalusis planas. Zonavimo ir ekspozicijos išdėstymo projektą rengė architektas Romanas Jaloveckas, projektą detalizavo architektės Birutė Kugevičienė, Diana Volungevičiūtė-Pikšrienė. 1974 m. atidarytos pirmosios ekspozicijos įrengimui vadovavo Klemensas Čerbulėnas, Stasys Daunys, Vytautas Stanikūnas.

Muziejus reprezentuoja XVIII–XX a. Lietuvos agrarinį pasaulėvaizdį ir svarbiausius jo elementus – kaimą ir miestelius. Jame eksponuojami charaktėringiausi Lietuvos etnografinių krašto regionų architektūros, kultūros ir buities artefaktai – svirnai, klėtys, tvartai, klojimai, daržinės, žardinės malkinės, malūnai, tvoros, šuliniai ir t. t. Komplexo ašis – 6 km ilgio kelias, abipus kurio išdėstytos 5 Lietuvos etnografinių regionų sodybos, pavieniai pastatai, dirbtuvės, liaudies technikos paminklai. Eksponuojama tremtinių ir partizanų gyvenamosios aplinkos elementai. Muziejuje rengiamos tradicinės lietuvių šventės, rengiami edukaciniai užsiėmimai.

Šiandien tai vienas didžiausių (195 ha) ir daugiausiai eksponatų (91420) turintis etnografijos muziejus Europoje po atviru dangumi.

Daugiau info: <http://www.llbm.lt/>.

Architektūros muziejus

1968 m. rugpjūčio 1 d. įsteigtas Architektūros muziejus. Jis tapo Istorijos ir etnografijos muziejaus (dab. Lietuvos nacionalinis muziejus) filialu. Pirmoji 374 m² ploto ekspozicija įrengta 1971 m. muziejui paskirtoje Šv. Mykolo bažnyčioje. 1976 m. muziejaus darbuotojai persikėlė į buvusio bernardinų observančių vienuolyno pirmojo aukšto koridorių. 1986 m. muziejui perduotas visas vienuolyno kompleksas, tačiau 1993 m. pastatai grąžinti teisėtėms savininkams. 1994 m. muziejus tapo pavaldus Kultūros paveldo centrui, o 2006 m. uždarytas. Didžioji dalis eksponatų pasklido po įvairias institucijas, tik mažesnioji dalis (apie 240, reprezentuojančių 37 autorių kūrybą) persikėlė į virtualią erdvę.

Muziejus rinko, saugojo, tyrė ir populiarino Lietuvos profesionaliosios architektūros eksponatus. Pirmieji muziejaus eksponatai buvo negatyvai, kokliai, plytos, atvirukai. Rinkinių pradžia – architekto Adolfo Lukošaičio muziejui padovanota kolekcija. Joje buvo keliolika jo paties kurtų projektų negatyvų. 2001 m. muziejaus fonduose buvo 51 470 miestų ir miestelių planų, pastatų projektų, brėžinių, piešinių, fotografijų ir kt. Po 2006 m. eksponatai perduoti saugoti Lietuvos nacionaliniam muziejui.

1994 m. muziejus tapo Tarptautinės architektūros muziejų konfederacijos ICAM narys. 2006 m. muziejus persikėlė į virtualią erdvę. Pagrindinės jos ekspozicijos susijusios su iškiliausių Lietuvos pokario

architektų modernistų (Vytauto Edmundo Čekanausko, Elenos Nijolės Bučiūtės, Algimanto ir Vytauto Nasvyčių, Justino Šeiboko, Vytauto Dičiaus ir kitų) ir šiuolaikinių architektų (Eugenijaus Miliūno, Ričardo Krištapavičiaus, Audriaus Ambraso ir kitų) darbais. Projektą „Virtualus architektūros muziejus“ kuruoja Kūrybinių industrijų parkas „Architektūros centras“ kartu su Lietuvos architektų sąjunga. Projektą remia LR kultūros rėmimo fondas ir Lietuvos architektų rūmai.

Daugiau info: <http://archmuziejus.lt/lt/>.

Virtualios ekspozicijos

Svarbiausios Lietuvos architektūros ir urbanistikos ekspozicijos išsibarsčiusios virtualiose erdvėse, administruojamose valstybinių institucijų. Didelė jų dalis susijusi su kultūros paveldo sąrašais, kita dalis – dubliuoja Kultūros paveldo departamento medžiagą, arba yra fragmentiška, nors ir reikšminga kurio nors regiono ar miesto istorinei raidai. Trumpai šias ekspozicijas apžvelgsime.

Kultūros vertybių registras

Tai svarbiausias ir detaliausias šalies inventorizuotų urbanistikos ir architektūros vertybių aprašas, tvarkomas Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos⁸. Šiuo metu registre sužymėti 96 urbanistikos objektai – senamiesčiai, miestų ir miestelių istorinės dalys, gyvenvietės, urbanistiniai kompleksai. Etnografiniai kaimai į šį sąrašą nepatenka⁹. Urbanistinį reikšmingumą lemiančiomis vertingųjų savybėmis pasižymi 228 objektai, o architektūrinę reikšmę – net 6578 objektai¹⁰. Visiems jiems saugoti valstybė pinigų neturi.

E-paveldas

Virtuali elektroninio paveldo sistema (VEPS) – didžiausia Lietuvoje skaitmeninė visata, kuriama pagal Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategiją. VEPS portalas suteikia patogią prieigą prie tūkstančių meno kūrinių, knygų, laikraščių, rankraščių tekstų, žemėlapių, garso įrašų. VEPS įdiegtas Vientisas istorinių vietovardžių, asmenvardžių ir istorinės chronologijos tezauras.

Dokumentinį paveldą skaitmenina svarbiausios kultūrinės sklaidos ir saugojimo institucijos: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnyba, Vilniaus universiteto biblioteka, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, Kauno apskrities viešoji biblioteka, Klaipėdos apskrities viešoji levos Simonaitytės biblioteka, Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka, Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešoji biblioteka.

Muziejines vertybes skaitmenina Lietuvos dailės muziejus, Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus.

Lietuvos dailės muziejus šiame projekte išskirtinį dėmesį skiria liaudies meno ir taikomosios dailės eksponatams. Skaitmeninama tradicinė liaudies skulptūra, liaudies meistrų sukurti baldai, keramikos, medžio dirbiniai, gausi senosios liaudies tekstilės kolekcija, sukaupta pokaryje rengtų liaudies meno ekspedicijų metu.

Iš taikomosios dailės rinkinio visuomenei bus pateikiama eksponatų iš stiklo, porceliano, metalo. Muziejuje eksponuojamos gausios baldų, numizmatikos, laikrodžių kolekcijos; neliks pamiršti ir meninės fotografijos mėgėjai.

⁸ Kultūros vertybių registras. Interaktyvus: <https://kvr.kpd.lt/#/>

⁹ <https://sa.lt/augis-gucas-urbanistinis-paveldas-sudetine-saugomu-teritoriju-sistemas-dalis/>

¹⁰ Kultūros vertybių registras. Ten pat.

Muzikos kūrinius skaitmenina Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, surinkusi išsamią lietuviškų garso įrašų kolekciją. Portale pateikta per 11000 suskaitmenintų garso įrašų, išleistų įvairiose pasaulio šalyse 1907–1993 m. laikotarpiu.

Architektūros ir urbanistikos aspektu svarbios retos miestų fotografijų kolekcijos, laikraščių rinkiniai. E-paveldo portalas plėtojamas įgyvendinant keturis stambius skaitmeninimo projektus:

- Integralios virtualios informacinės sistemos sukūrimas;
- Virtualios elektroninio paveldo sistemos plėtra;
- Skaitmeninimo stebėsenos sistemos sukūrimas;
- Lietuvių literatūros klasikų kūrinių perkėlimas į elektroninę erdvę.

Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema (LIMIS)

LIMIS – tai Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema, kurios pagalba galima kurti bendrą nacionalinį kultūros paveldo skaitmeninį turinį, perkelti į skaitmeninę formą informaciją apie unikalius ir vertingus kultūros paveldo objektus, meno ir literatūros kūrinius, informaciją apie svarbiausius istorijos ir visuomenės reiškinius, kaupti, saugoti šią informaciją ir pristatyti ją visuomenei elektroninėje erdvėje.

2009 m. buvo inicijuotas projektas „Lietuvos integralios muziejų informacinės sistemos diegimas Lietuvos muziejuose“. Jo tikslas – sukurti bei Lietuvos muziejuose įdiegti sistemą, kuri turėtų sudaryti sąlygas plėsti Lietuvos muziejų teikiamas elektronines paslaugas visuomenei. Projekto įgyvendinimo metu (2010–2012 m.) sistema įdiegta ir pradėta naudoti 4 nacionalinių ir 15 respublikinių muziejų bei sudarytos sąlygos prie jos per internetą jungtis ir su sistema dirbti visiems kitiems Lietuvos muziejams. LIMIS paskirtis:

- Sujungti Lietuvos muziejų duomenų bazes į bendrą informacinę sistemą;
- Užtikrinti LIMIS elektroninio katalogo palaikymą ir vystymą;
- Užtikrinti priemones Lietuvos muziejų eksponatams skaitmeninti ir visatekstems muziejų duomenų bazėms kurti;
- Užtikrinti paiešką, suteikiančią informaciją apie Lietuvos muziejų eksponatų saugojimo vietą, faktografinę ir kitokio pobūdžio informaciją.

Sistema įdomi ir naudinga, tačiau vizualiai nepatraukli. Architektūrai ir urbanistikai skirtų ekspozicijų nėra.

Daugiau info: <https://www.limis.lt/>.

Klaipėdos miesto nekilnojamosios kultūros vertybės

Tai Klaipėdos savivaldybės bibliotekos projektas. Didžioji dalis informacijos kartoja Kultūros vertybių registro duomenis apie paveldo požiūriu vertingiausias miesto kultūros vertybes, jas papildant iliustracijomis ir suteikiant galimybę vartotojams patiems pateikti savo įžvalgas. Puslapyje pateikiamas dabartinis objektų vaizdas ir dislokacijos vieta, atsiradimo data, pirminė jų paskirtis, istorinė, architektūrinė, urbanistinė ar techninė jų vertės. Puslapyje remiamasi įvairiais informacijos šaltiniais: Klaipėdos miesto savivaldybės administracijos Urbanistinės plėtros departamento Paveldosaugos skyriaus archyvine medžiaga, Jono Tatoriaus knyga „Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida iki 1939 metų“ (1994 m.), straipsniais iš dienraščių „Klaipėda“ ir „Vakarų ekspresas“ ir kt. Rengiant Klaipėdos gatvių aprašymus, remtasi Klaipėdos miesto istorijos tyrinėtojo Jono Tatoriaus darbu „Istorinė apybraiža: su gatvėvardžių kaitos lentele“. Objektų nuotraukos paimtos iš Klaipėdos miesto savivaldybės viešosios bibliotekos archyvo ir Klaipėdos miesto savivaldybės administracijos Urbanistinės plėtros departamento

Paveldosaugos skyriaus archyvo. Informacija pateikta lietuvių, vokiečių ir anglų kalbomis. Projektas „Klaipėdos nekilnojamas kultūros paveldas: realus ir virtualus“ vykdytas 2014 m. Iš dalies finansuotas Lietuvos Respublikos kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos.

Daugiau info: <http://www.biblioteka.lt/paveldas/>.

Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras

Architektūros ir urbanistikos tyrimų centras – Kauno technologijų universiteto Architektūros ir statybos instituto padalinys. Lietuvos architektūros istorijos bei paveldo tyrimai institute atliekami nuo 1956 m. Centras be šios misijos rengia monografijas, analizuoja urbanistikos ir teritorijų planavimo bei architektūros procesus šalyje, vykdo jų stebėseną, atlieka ekspertizes, dalyvauja įstatyminių ir norminių dokumentų rengime bei tobulinime, vykdo sukauptos tyrimų medžiagos viešinimą bei sklaidą.

Architektūros ir urbanistikos tyrimų centro kuruojama svetainė – tai skaitmeninis Lietuvos architektūros istorijos ir paveldo archyvas. Jis skirtas plačiosios visuomenės švietimui bei architektūros istorijos ir paveldosaugos profesionalams kaip ikonografinių šaltinių duomenų bazė. Svetainėje siekiama sukaupti ir sistemingai pateikti įvairiose institucijose bei privačiuose archyvuose išsklaidytą medžiagą, reprezentuojančią Lietuvos architektūros palikimą ir jo tyrimus. Šiuo metu svetainė kuriama remiantis trijose institucijose sukaupta archyvine medžiaga (KTU Architektūros ir statybos institute, Kauno apskrities archyve ir Lietuvos liaudies buities muziejuje).

Projektą remia Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos ir Kultūros rėmimo fondas. Nuo 2010 m. projektas vystomas remiant Lietuvos mokslo tarybai. Šiuo metu internetinėje svetainėje – 1766 architektūros objektai ir 8249 tekstai.

Daugiau info: <http://www.autc.lt/lt>.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos projektas „Užmirštasis Vilnius“

Tai 2015–2016 m. LMA Vrublevskių bibliotekos vykdytas projektas (pr. vadovas Egidijus Gotalskis). Remiantis miesto planais, XIX–XX a. fotografų darbais ir atvirukais buvo atkurti Vilniaus vaizdai. Šis projektas skirtas moksliniams tyrinėjimams, Vilniaus miesto gyventojams ir miesto svečiams, visiems besidomintiems Vilniaus miesto istorija. Projekte panaudotas net 51 žemėlapis, apimantis 1800–2016 m. laikotarpį ir neturi atitikmens Lietuvoje. Internetiniame puslapyje specialiai sukurtoje aplikacijoje galima lyginti skirtingų laikotarpių Vilniaus žemėlapius bei fotografijas. Žemėlapių portalą kūrė UAB „HNIT-BALTIC“. Projektą finansavo Lietuvos kultūros taryba.

Daugiau info: <https://lmavb.maps.arcgis.com/home/index.html>;
<http://maps.mab.lt/vilniusmaps/>

Kitos institucijos ir projektai

Reikėtų paminėti ir kitas institucijas, veikiančias urbanistikos ir architektūros lauke. Jas galima suskirstyti į tris kategorijas. Pirmoji – mokslo įstaigos ir jos padaliniai. Antroji – oficialios visuomeninės organizacijos, atstovaujančios architektus ir miesto planuotojus. Trečioji – įvairios privačios iniciatyvos ir neformaliosios organizacijos.

Lietuvoje dominuoja dvi architektūros mokyklos, susiformavusios sovietmečiu. Tai VGTU ir VDA. VGTU architektūros fakultetas yra pagrindinė institucija, rengianti kvalifikuotus architektus. Svarbi fakulteto dalis – Urbanistikos katedra, savo istoriją ir institucinę atmintį siejanti su 1944 m. S. Stulginskio įkurta Miestų statybos katedra. Katedroje laikomasi europinės urbanistikos disciplinų sampratos, o urbanistika traktuojama kaip architektūros šaka, kurios pagrindiniai tyrimų ir kūrybos objektai yra urbanistinė struktūra, urbanistinė erdvė ir ją formuojantis užstatymas. Urbanistika neatsiejama nuo

urbanistinio projektavimo – sudėtinės architektūros meno ir mokslo dalies bei neatsiejamą architektūrinės veiklos srities. Katedroje dėstomos urbanistikos meno ir mokslo pagrindų disciplinos, rengiami trijų kvalifikacinių lygių specialistai: bakalaurai, magistrai ir daktarai¹¹. Prie katedros įkurta *Urbanistinės analizės laboratorija*, kuri vykdo urbanistinių struktūrų tyrimo ir plėtros modeliavimo, urbanistinio planavimo ir projektavimo kompleksinių ir specifinių paslaugų teikimą viešojo, visuomeninio (nevyriausybinių) ir privataus sektoriaus subjektams. Tai vienintelė mokslo įstaiga, oficialiai Lietuvoje užsiimanti urbanistiniais tyrimais. Vertintina kaip potencialus Atvirojo urbanistikos muziejaus partneris. Antra įstaiga – *Vilniaus dailės akademija*. Ji rengia architektus Vilniuje, Kaune ir iš dalies Klaipėdoje. Klaipėdoje 2013–2018 m. veikė VDA *Urbanistikos, architektūros ir dizaino institutas*, kuravęs svarbius miesto urbanistinės raidos projektus („Terra Urbana“, urbanistikos mokslui skirtą konferenciją; „Klaipėdos urbanistinė raida 1945–1990“ ir kt.). Išformuotas nutrūkus instituciniam palaikymui ir praradus veiklos tęstinumą. Sukaupta vertinga patirtis ir informacija gali būti perduota Atvirajam urbanistikos muziejui.

Antram segmentui priskirtos dvi institucijos – *Lietuvos architektų sąjunga* su regioniniais padaliniais ir *Lietuvos architektų rūmai*. Pirmą organizaciją ir savarankišką regioninį padalinį *Lietuvos architektų sąjungos Klaipėdos apskrities organizacija* matomi kaip stiprūs architektūros viešinimo ir sklaidos centrai. Lietuvos architektų rūmai svarbūs užtikrinant architektų ir miesto planuotojų veiklos teisinius aspektus, keliant jų kvalifikaciją. Abi organizacijos svarbios Urbanistikos muziejui kaip galimi partneriai.

Trečiajam segmentui priskirtini trijų tipų subjektai. Pirmą, tai visuomeninės organizacijos, rengiančios įvairius architektūrinius ir miesto kultūros populiarinimo projektus. Viena ryškiausių įstaigų čia – VšĮ „Architektūros fondas“, kuris matomas taip pat kaip galimas partneris. Antram tipui priskirtini Valstybės, apskričių ir miestų archyvai, bibliotekos, disponuojančios reikalinga informacija ir medžiaga, tampriai susijusia su urbanistika ir architektūra. Be šių institucijų pagalbos ir indėlio neįsivaizduojama „Archive of Space“ projekto veikla. Trečio tipo subjektai – tai privačios organizacijos, firmos ir asmenys, veikiantys urbanistikos ir architektūros lauke. Visi jie matomi kaip potencialūs muziejaus rėmėjai ir dalyviai, galintys prisidėti prie muziejaus steigimo netiesiogiai – informacija, patirtimi, vertinga medžiaga.

1.4. I dalies apibendrinimai

Šiuo metu Lietuvoje nėra vienos institucijos, renkančios, sisteminančios ir pristatančios visuomenei medžiagą apie išskiliausius urbanistikos ir architektūros kūrėjus, projektus ir reiškinius. Architektūros muziejus virtualus, jo ekspozicijos kuklios, o pristatymai visuomenei – epizodiški. Visuomenėje paplitusi nuomonė, kad urbanistas, tai su miesto plėtra susijęs rinkos dalyvis – planuotojas, projektuotojas, verslininkas, valdininkas. Pati urbanistikos sritis teisiškai neapibrėžta, jos nėra Lietuvos mokslo klasifikatoriuje (architektūra kartu su skulptūra priskirta menotyros mokslo krypties šakai (kodas H312)¹². Studijų klasifikatoriuje urbanistikos taip pat nėra (architektūra priskirta menams – P09 kodas)¹³. Užsienio šalių pavyzdžiai rodo, kad urbanistika ir architektūra yra efektyvi viešojo diskurso ir viešosios politikos terpė, o architektai – didelį svorį turintys viešosios nuomonės formuotojai. Architektūros muziejai ir miestų planavimo ekspozicijos vaidina strateginį vaidmenį valstybių kultūros ir miestų politikoje. Jiems skiriamas išskirtinis vaidmuo ir finansavimas.

11 <https://www.vgtu.lt/architekturos-fakultetas/padaliniai/urbanistikos-katedra/apie-katedra/52089#72458>

12 <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.392998>

13 <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/ae5d5730b7c211e693ee1ef35f20da9>

2. KONCEPCIJA

Projekto koncepcijos dalyje pristatoma projekto idėja ir startinė pozicija. Joje apibrėžiami projekto tikslai ir jų įgyvendinimo uždaviniai arba priemonės. Tikslų siekimui ir uždavinių įgyvendinimui užtikrinti taip pat svarbus vertybinis pagrindas, jis šiame darbe apibrėžiamas kaip miestų etika ir urbanistinis kodeksas.

2.1. Idėja ir startinė pozicija

Kiekviena išsivysčiusi šalis deramą dėmesį skiria savo kultūros, o tuo pačiu ir architektūros paveldui. Tai, kad iki šiol Lietuva neturi veikiančio architektūros muziejaus, rodo, kad mes, T. Venclovos žodžiais, vis dar esame kaimiečių tauta. Tačiau, stebint urbanizacijos procesus Lietuvoje, susidaro įspūdis, kad šitas apibūdinimas yra labiau metafora, nei tikslus reiškinių apibūdinimas. Lietuva urbanizuota šalimi tapo tik XX a. septintajame dešimtmetyje, kai buvo suformuota pagrindinė miestų tinklo schema ir didžioji gyventojų dalis apsigyveno miestuose, miesteliuose ir gyvenvietėse (bei perėmė miestietišką gyvenimo būdą). Dar daugiau, nuo šeštojo XX a. dešimtmečio lietuviai pirmą kartą istorijoje tapo didžiausia Lietuvos miestų etnine grupe. Be abejo, skurdus sovietmečio urbanizmas buvo labiau komunalinis, nei kultūrinis reiškiny. Tačiau įvairios kultūrinės iniciatyvos (tame tarpe ir jau minėtas muziejų steigimas) Lietuvos miestuose atsirado ir prigijo būtent sovietmečiu. Galima daryti prielaidą, kad tai atsitiko ne dėl politinio režimo ir pasipriešinimo jam paskatų, bet dėl elementaraus urbanistinės kultūros raidos dėsnio.

Būtent šis dėsnis, analizuojant užsienio šalių patirtį, rodo, kad šalis, skirianti architektūrai deramą dėmesį, turi stabilią politinę sistemą, aktyvią ir įsitraukiančią visuomenę, o taip pat išplėtotą institucinę atmintį. Deramas dėmesys – ne tik įstatymai, ir jų susitarę laikytis rinkos žaidėjai, bet ir kultūrinis viso šio žaidimo laukas – renginiai, leidyba, radijo ir televizijos laidos, parodos ir archyvai.

Šio projekto startinė pozicija tapo Klaipėdos sovietmečio urbanistinės raidos tyrimas, parodęs, kokioje apverktinoje būklėje yra miesto planavimo projektai ir dokumentai. Svarbiausia šio projekto žinia susijusi su išskirtinėmis Klaipėdos galimybėmis turėti unikalią kolektyvinės atminties saugyklą, skirtą uostamiesčio, o kartu ir visos Lietuvos urbanistinės kultūros skatinimui. Pagrindinė prielaida šiai galimybei vystyti – vienos institucijos, atsakingos už Lietuvos urbanistikos ir architektūros paveldo saugojimą, sistemimą ir pristatymą visuomenei vakuumas.

2.2 Projekto tikslai ir uždaviniai

Projektas sudėtingas ir ilgos trukmės. Priklausomai nuo politinės valios, ekonominių ir socialinių aplinkos sąlygų gali keistis tiek jo forma, tiek turinys. Todėl labai svarbu numatyti aiškius, ambicingus, tačiau pasiekiamus tikslus, kurių siekimu būtų suinteresuota plati kultūros bendruomenė – tiek miesto, tiek visos šalies mastu.

Ilgalaikiai projekto tikslai:

- skatinti gyventojų įsitraukimą į urbanistinės kultūros formavimo procesus;
- didinti urbanistinės kultūros formų įvairovę;
- suformuoti naują miesto, kaip savitos urbanistinės kultūros metropolio įvaizdį (sukurti naują Lietuviškos urbanistinės kultūros etaloną).

Trumpalaikiai tikslai:

- Sukurti skaitmeninę aplikaciją (apps'ą) svarbiausiems miesto urbanistinės raidos momentams,

- vietovėms ir objektams;
- Sukurti skaitmeninius miesto urbanistinės raidos modelius (XIII–XIX a.; XIX a.–1939; 1939–1945; 1945–1990; 1990–2020);
- Įkurti nuolat veikiančią „Erdvės archyvo“ ekspoziciją;
- Sukurti unikalios formos ir funkcijos urbanistikos muziejų, kaip svarbią miesto dominantę ir strateginę padėtį užimantį traukos objektą fiziniu pavidalu.

Uždaviniai:

- Suburti institucinio bendradarbiavimo ir bendruomeninės partnerystės tinklą;
- Sukurti projekto įgyvendinimui reikalingo finansavimo ir funkcionavimo schemą;
- Sukurti projekto komunikacijos planą;
- Susipažinti su iškiliausiu skaitmeninių pasaulio muziejų kolekcijomis ir muzeologijos metodikomis;
- Lokalizuoti reikšmingiausias miesto urbanistinių artefaktų santalkas ir galimas jų komponavimo sistemas;
- Surinkti ir vektorizuoti visus svarbiausius miesto urbanistinės kultūros artefaktus – istorinius planus ar autorizuotas jų kopijas;
- Surinkti iškilų miesto planuotojų, urbanistų ir architektų biografijas;
- Rinkti ir sisteminti kitą vertingą medžiagą – miesto planavimo dokumentus, schemas, fotografijas, leidinius;
- Skatinti architektų, planuotojų, kultūros veikėjų bendruomenę kaupti asmeninius archyvus, jais dalintis ir aktyviau reikštis miesto urbanistinės politikos formavimo klausimais;
- Rengti nuolatinės parodas ir ekspozicijas, skirtas miesto urbanistinei raidai ir urbanistikos mokslui.

2.3. Miestų etika ir urbanistinis kodeksas

Anksčiau, kaimų bendruomenėse visas gyvenimas buvo moderuojamas pačios bendruomenės. Todėl visi jos nariai buvo susaistyti glaudžiais socialiniais ir ūkiniais ryšiais. Architektūra ir kaimo erdvė buvo perregima ir homogeniška. Miestuose ši socialinė sambūvio erdvė ryškiai skyrėsi. Skyrėsi ir urbanistinė aplinka. Sudėtingėjant visuomenei, sudėtingėjo ir miestai. Šiandien čia – didžiausia žmonių, prekių, paslaugų, o tuo pačiu ir problemų koncentracija. Kuo sudėtingesni santykiai, tuo reikšmingesnis moderavimo, arba viešosios politikos vaidmuo. Pastebėta, kad miestai, skiriantys tam didelį dėmesį, geriau tvarkosi ir su miestų problemomis – socialine atskirtimi, ekonomikos nestabilumu, aplinkos tarša ir panašiai. Viešoji politika neatsiejama nuo planavimo ir jo įgyvendinimo. Kaip sekasi planuoti miestus ir juose organizuoti viešąjį gyvenimą, didžia dalimi priklauso nuo bendro kultūrinio fono ir susitarimų, kurie veikia tiek įstatymų, tiek bendro sąmoningumo (vadinamos nerašytos taisyklės) pavidalu. Tam, kad taisyklės būtų aiškesnės, kuriami įvairūs etikos principai ir kodeksai.

Vienas iš svarbiausių tokių kodeksų arba taisyklių rinkinių yra *Urbanistinė chartija* – Europinio lygmens nacionalinis susitarimas dėl urbanistinės politikos principų. Urbanistinė chartija grindžiamas miestų ir kitų gyvenamųjų vietovių darnus vystymas. Pagrindinis jos tikslas atitinka Jungtinių tautų darnaus vystymo 11-ąjį tikslą ir skamba taip: „pasiekti, kad miestai ir gyvenvietės taptų įtraukūs, saugūs, atsparūs ir darnūs“.

Ar gali Urbanistikos muziejus prisidėti prie šios tikslo įgyvendinimo? Tam, kad miestai taptų įtraukūs, t. y. kad galėtų konkuruoti pritraukiant žmones, nepakanka turėti stabilias darbo vietas. Turi būti užtikrinta atitinkama kultūrinė ir socialinė infrastruktūra. Šiuo metu Lietuva neturi vieningos kultūrinio karkaso ir socialinės infrastruktūros vystymo plano ar gairių. Šiuo metu rengiamas naujas respublikos bendrasis planas, kuriame ši problema, labai tikėtina, bus sprendžiama aukščiausiu lygiu.

Kalbant apie miestų etiką, svarbu akcentuoti ne tik bendrą kalbą arba kultūros kodą, vienodai suprantamą ir panašiai interpretuojamą vertybių rinkinį visiems rinkos dalyviams. Labai svarbu komunikuoti pagrindinę žinią, akcentuojančią miesto erdvės išskirtinumą prieš kitus gyvenamosios erdvės tipus dėl jos socializacijos laipsnio ir socialinių santykių tankumo bei įvairovės. Šiai socialinei aplinkai būtina tinkama urbanistinė aplinka. Urbanistinė chartija parengta¹⁴, pripažinus būtinybę atnaujinti esamą miestų ir kitų gyvenamųjų vietovių aplinką, efektyviai panaudoti šimtmečiais kurtą fizinę aplinką, inžinerinę infrastruktūrą, gamtos ir kultūros paveldą. Nepakankamai darniai naudojama miestų, o ypač priemiesčių žemė ir kiti jų išteklių, nepakankamai efektyvi miestų aplinkosauga, visuomenės sveikatos sauga, paveldosauga, taip pat nepakankamai kokybiški fizinės, socialinės, ekonominės miesto aplinkos būklės pokyčiai ir nevaldoma kiekybinė plėtra, nepakankamos būsto gyvenamosios aplinkos sąlygos, sąlygos gyventojų užimtumui ir veiklos plėtojimui, spragos privačių ir visuomenės interesų derinime – tai pagrindiniai iššūkiai, kurie aktualūs ir Lietuvos miestams nacionaliniu, regioniniu, vietos lygmenimis. Šis aspektas urbanistikos kodekso forma atsispindės ir Atvirojo urbanistikos muziejaus veikloje.

14 Lietuviška Urbanistinės chartijos versija pradėta rengti 2017 m. vasarą LR aplinkos ministerijoje. Ją baigti ketinama 2019 m. pradžioje.

3. SPRENDINIAI

3.1. Muziejaus preliminari struktūra

Profilis

Matome unikalią galimybę sukurti nestandartinio profilio muziejų. Atvirojo urbanistikos muziejaus idėja – tai erdvių archyvas, funkcionuojantis tiek virtualioje, tik fizinėje erdvėje. Virtuali erdvė būtina efektyviai komunikacijai su visuomene ir socialiniai partnerystei, miesto kultūros vertybių sklaidai, architektūros ir urbanistikos vertybių eksponavimui ir reprezentavimui. Fizinis muziejaus pavidalas apimtų visą miesto teritoriją juridinėse jo ribose. Tai, reiškia, kad muziejaus ekspozicijos ir įvykiai galėtų būti instaliuojami ir fiksuojami bet kuriame miesto taške, tiesiogiai susijusiame su konkrečiu žmogumi, žmonių grupe, vietoje, objektu ar reiškiniu. Tai gali būti tiek statiškos erdvės ir pastatai – skverai, parkai, bažnyčios, ansambliai, tiek judantys įrenginiai – autobusai, keltai, automobiliai, oro balionai ir t. t.

Struktūra

Tradicškai muziejaus struktūra sudaroma iš keletos bazinių segmentų: saugojimo erdvės (archyvo ir jo komplektavimo erdvių); eksponavimo ir komunikavimo erdvės (parodų salės; bibliotekos; kavinės); administravimo erdvės (personalo kabinetai; ūkinės ir techninės patalpos). Urbanistikos muziejaus struktūra būtų komponuojama iš dviejų sektorių – virtualaus ir fizinio. Virtualus sektorius – tai duomenų bazė (programėlė arba Apps'as) su žemėlapiu, ekspozicijomis ir individualia prieiga. Orientuotas į greito vartojimo ir tikslinius žinutės gavimo adresatus. Jam būtų teikiama pirmenybė projekto pirmajame etape. Vėliau jo reikšmė keistųsi. Fizinis sektorius būtų planuojamas nuo muziejaus steigimo pradžios, tačiau realiai pradėtų veikti tik nuo antrojo muziejaus veikimo etapo, paleidus pagrindinį puslapį ir sukūrus mobiliąją aplikaciją.

Pavadinimas

Tai svarbus muziejaus turinio elementas, pristatantis ir nukreipiantis tikslinę auditoriją. Siūlomas dviejų lygmenų pavadinimas.

Archive of Space

Tai pagrindinis projekto pavadinimas. Erdvės archyvas – tai nuoroda į vientisą miesto raidos erdvę, kurioje susilieja įvairiausios kultūrinės patirtys, miesto reiškiniai, architektūriniai stiliai, istoriniai laikotarpiai, o tuo pačiu ir atskirų žmonių, pastatų ir miesto rajonų likimai. Angliškas pavadinimas nurodo, kad projektas yra tarptautinės reikšmės, o tikslinę auditorija – kalbanti ir suprantanti angliškai. Projekto tarptautiškumas atsiskleis palaipsniui.

ArSpace

Pavadinimo trumpinys *ArSpace* bus naudojamas internetinėje erdvėje, bibliografinėse nuorodose ir kitur. Jame užkodotos dvi prasmės. Pirma – tai elementarus junginys (paliekamos tik dvi pirmojo žodžio raidės ir pilna antras žodis), užtikrinantis lengvą ir įsimintiną junginio tarimą. Antra – tai subtili, koreguojanti nuoroda į vienos iš miesto genezės versiją (*Ars Pace*): „klampi pėda“ tampa „meniška eisena“.

Atviris urbanistikos muziejus

Tai projekto paantraštė, nurodanti projekto pobūdį ir tikslinanti veiklos sritį. Mintis čia tokia: akcentuojamas ne muziejus, bet archyvas. Viena vertus vengiama galimų negatyvių asociacijų (kadangi muziejaus ambicija yra visą miesto teritoriją transformuoti į vieną gyvą urbanistinių patirčių erdvę, galėtų miestiečiams kilti klausimas – kodėl mes turime gyventi muziejuje?). Antras dalykas – pati muziejaus koncepcija išeina už tradicinio muziejaus ribų. Pirmiausiai siekiama ne saugoti, bet eksponuoti, t. y. tapti gyvosios miesto istorijos dalimi. Taigi čia akcentuojama atvira prieiga arba galimybė ekspoziciją kurti pačiam vartotojui.

3.2 Temos

Pirmajame etape muziejaus tikslas yra supažindinti su Klaipėdos (Mėmelio) urbanistikos istorija. Ši istorija suskirstyta į temas, atspindinčias istorinių laikotarpių ir urbanistinių struktūrų kultūrinius sluoksnius. Įgyvendinant koncepciją, temos gali būti tikslinamos.

1. BALTŲ ŽEMĖ

Tai nemenkai ištirtas, tačiau mažiausiai urbanistinėse struktūrose bei miesto pasakojimuose atsispindintis kultūrinis sluoksnis. Tai vienas iš svarbiausių istorinės raidos dėmenų, kurio akcentavimas būtinas, norint suvokti civilizacinės savo krašto raidos ir miestokūros procesus. Iki germaniškosios kultūros atodangos – tai pietų Kuršo žemės Pilsoto paveldas su Kuršo kaimais, piliakalniais, seniausiais baltiškais vandenvardžiais ir vietovardžiais. Virtualiame urbanistikos muziejuje galėtų atsirasti įvairios objektų ir vietovių tinklo variacijos. Perspektyvą turėtų jau ištyrinėtų objektų įprasminimas per Lietuvos ir Latvijos regioninio turizmo programas. Perspektyvus būtų ir miesto vietovardžiams bei gatvėvardžiams kuršiškų pavadinimų suteikimas (vienas iš radikalesnių siūlymų – Taikos prospekto vardą keisti Pilsoto prospektu). Miesto tapatumui tai suteiktų dar daugiau išskirtinumo.

2. MIESTO GENEZĖ

Pagrindinės su miesto steigimi susijusios urbanistinės struktūros yra trys. Tai piliavietė su gynybiniais įtvirtinimais, Salos miestas ir Frydricho miestas. Tai seniausios miesto teritorijos, saugomos kultūros paveldo įstatymu ir svarbios kaip didžiausio turistinio atraktyvumo ir didžiausios architektūrinės vertės erdvė. Šiandien ši teritorija vis dar menkai integruota į miesto ekonominį gyvenimą ir susiduria su socialinio užpildo bei fizinės izoliacijos problemomis. Urbanistikos muziejus galėtų prisidėti prie šių problemų sprendimo. Viena ir perspektyvių kryptių – piliavietės ir gynybinių įrenginių bei senamiesčio – unikalaus urbanistinio paveldo regeneracija ir pritaikymas miestiečių poreikiams. Antra kryptis – senosios Klaipėdos architektūra ir jos kodo (principinės sistemos) modernizavimas. Trečia galima kryptis – senųjų amatų, naudojamų miesto toponimikoje gaivinimas. Šios temos plėtojimą lengvina tai, kad nemaža dalis įdirbio jau padaryta.

3. NAUJASIS MĖMELIS

Trečia tema skirta brandžiausiam miesto raidos etapui, reprezentuojančiam šiaurinėje Dangės pusėje istoriškai susiformavusių atskirų miesto dalių – Vilhelmštato, Krūmamiėsčio ir Vitės urbanistinę kultūrą. Dabar Klaipėdos Naujamiesčiu vadinama miesto dalis savyje vis dar saugo vieną iš miesto tapatumo klodų. Ir šie klodai arba nėra atskleisti, arba nėra pakankamai ryškūs. Potencialu būtų plėtoti laisvės miesto (1807 m. Memelyje pasirašytas baudžios panaikinimas), mecenatystės tradicijos (Julius Liudvikas Vyneris), miesto burmistrų (Ernstas Vilhelmas Berbomas), Karališkojo miesto (Prūsijos karalius

Frydrichas Vilhelmas III, karalienė Luizė), miestų planuotojų (Džeimsas Hobrechtas, žymiausias Klaipėdoje gimęs Prūsijos miestų planuotojas) naratyvus. Analizuojant svarbiausius miesto istorijos bruožus, būtų galima kvestionuoti ir kai kuriuos menkai apmąstytus minėtų miesto dalių aspektus (gatvėvardžių sanklodą, architektūrinių akcentų išsidėstymo logiką ir pan.).

4. IŠTRINTOS ISTORIJOS

Dar viena su Klaipėdos istorine raida susijusi tema – priemiesčiai ir dvarai. Pagal klasikinę urbanistinės raidos teoriją miestas tampriai susijęs su platesniu geografiniu arealu, su krašto ūkiu, ir veikia kaip savotiška krašto ūkinės veiklos pertekliaus saugykla. Šie ryšiai atsispindėjo tiek krašto kelių tinkle, tiek funkcinėje miesto sąrangoje, tiek miestovaizdyje. Šį tinklą XX a. pradžioje radikaliai transformavo modernizacijos ir urbanizacijos procesai, o sovietmečiu ši struktūra praktiškai buvo sunaikinta. Šiandien sunkiai galima atsekti Lietuvos miestų ir jų užmiesčio sąsajas. Tačiau Klaipėdoje vis dar galima identifikuoti XIX a. ir ikikarines Smeltės, Baltikalnės, Joniškės, Špichuto, Rumpiškės, Gedminių, Sendvario, Bachmano ir Lypkių dvarų tinklo likučius. Kai kurie dvarai virto svarbiais miesto edukaciniais centrais, kai kurie transformavosi į urbanistinės struktūros rudimentus, dar kiti – palikdami savo virtualų pavidalą, ištrinti iš žemėlapių. Nepaisant esamo fizinio stovio, ši miesto istorijos dalis taip pat eksponuotina. Įvairūs pasakojimai, fotografijos, planai ir žmonių istorijos, susijusios su krašto dvarais, maitinisiais miestą – nedaloma „Erdvės archyvo“ dalis. Klaipėdos atveju ši tema plėtotina kaip dvi skirtingą urbanistinį krūvį ir raidos scenarijus turinčios potėmės – priemiesčiai ir dvarai.

5. RAUDONASIS FENIKSAS

Penktoji tema skirta sovietinio laikotarpio fenomenui. Tai kontroversiškiausias miesto raidos tarpsnis. Antra vertus, tai šiandieninio miesto pagrindas, koncentruojantis mūsų dėmesį į linijinio miesto, „raudonos plytos“ (Klaipėdos naujojo architektūrinio stiliaus) ir Smiltynės rekreacinio komplekso pasakojimus. Ši tema svarbi ir kaip naujojo miesto tapatumo, susijusio su Lietuvos miestų lituanizacijos banga, atodanga. Tema nagrinėta leidinyje „Klaipėdos urbanistinė raida 1945–1990“. Leidinio pagrindu surinkta medžiaga buvo glaustai pristatyta 2016 m. Klaipėdos kultūros komunikacijų parodų rūmuose. Architektūrinė „Raudonojo fenikso“; (metaforiškai transformuota architekto A. G. Tiškaus „ugniaspalvio miesto rūbo“ mintis) ekspozicija praktiškai suformuota ir kartu su sovietmečio laikotarpio svarbiausių architektų dosje galėtų būti parengta fiziniam eksponavimui 2019 m. vasarą.

6. NAUJIEJI LAIKAI

Nederėtų pamiršti ir nepriklausomybės laikotarpio urbanistinės raidos. Radikaliai pasikeitus politinei ir ekonominei situacijai, miestas išgyveno drastiškų pokyčių laikotarpį. Šiandien šie pokyčiai vis dar menkai apmąstyti, ištyrinėti ir suvokti. Savianalizės vakuumas trukdo žengti naują kokybišką žingsnį. Virtualus urbanistikos muziejus galėtų būti viena iš tokių iniciatyvų. Ši tema galėtų būti atskleista dviejose potėmėse, skirtose netolimai praeičiai ir dabarčiai, bei ateičiai. Pirmoji fokusuotųsi į pokalbius, interviu, refleksijas su įžymiais miestiečiais, miesto svečiais, paprastais žmonėmis ir pagilintų mūsų supratimą apie tai, kas yra šiandieninis miestas. Antroji potėmė fokusuotųsi į ateities miesto perspektyvas ir įvairiose edukacinėse dirbtuvėse kartu su moksleiviais, studentais ir profesionalais ieškotų geriausio miesto raidos scenarijaus. Ši tema – svarbiausia muziejaus edukacinės platformos dalis.

7. ERDVĖS ARCHYVAS

Tai papildoma programa, kuri galėtų atsirasti susiformavus muziejaus bazinėms ekspozicijoms ir būtų

skirta Lietuvos, regiono ir pasaulio urbanistikos paveldui, tyrimams, atradimams. Tai svarbi edukacinės programos dalis.

3.3. Muziejaus ir ekspozicijų vieta

Pirmuose etapuose muziejus nuolatinės savo fizinės vietos neturės. Laikinos muziejaus ekspozicijų vietos būtų derinamos su Klaipėdos miesto savivaldybe. Artimiausiu metu geriausia lokacija yra senamiestyje ir piliavietėje. Pagrindinis uždavinys – didinti šios miesto dalies atraktyvumą ir patrauklumą miesto gyventojams ir svečiams. Galimi variantai – Piliavietės zona (1), „Laivitės“ teritorija (2), Parodų rūmai ir kiemelis (3), VDA Klaipėdos fakultetų pastatas Daržų g. (4), Klaipėdos elektrinė (5).

Nuolatinės ekspozicijos ir muziejaus pastato projektui reikėtų atlikti vietos ir poveikio aplinkai analizę. Pirminiai apžvalgos duomenys leistų teigti, kad galimi trys Atvirojo urbanistikos muziejaus vietos parinkimo scenarijai. Pirmas scenarijus koncentruotųsi ties apleistomis ir dezintegruotomis miesto teritorijomis senamiestyje (itin perspektyvūs objektai – Lindenau elingas ir Klaipėdos elektrinė). Antras scenarijus nagrinėtų kultūrinę trauką praradusių miesto teritorijų pietuose atgaivinimą (galimi variantai Smeltės parke ar Taikos pr. tęsinio gretimybėse). Trečias scenarijus nagrinėtų muziejaus atsiradimą šiaurinėje miesto dalyje. Nors ir išaugus šios miesto dalies patrauklumui, čia vis dar dominuoja rekreacinė (sportinė) ir gydomoji veikla, o kultūrinės veiklos stinga.

Ekspozicijų vietos priklausytų nuo galutinės muziejaus vietos parinkimo. Tačiau preliminarai jau antrame muziejaus etape būtų galima turėti išsamų urbanistikos muziejaus vietovių ir objektų žemėlapi. Šis žemėlapis remtųsi kultūros paveldo registre esančiais artefaktais, kurie būtų papildyti svarbiais sovietmečiu sukurtais ir šiandieninį miesto gyvenimą vis dar formuojančiais objektais. Didelis dėmesys būtų laikinai muziejaus infrastruktūrai – stendams svarbiose gyventojų susibūrimo vietose ir viešosiose erdvėse.

3.4. Tyrimų erdvės (programos)

Trumpai pristatysime 14 programų, dalis kurių, galėtų būti paleistos jau 2019 m. pavasarį.

#100 (Valstybės nepriklausomybės šimtmečio programai)

Valstybės šimtmečiui skirta programa fokusuotųsi į svarbiausius Klaipėdos urbanistinės panoramos akcentus, išdėstytus pirmose 6 temose. Programa tęstinė (ji nesibaigtų 2018 m.).

VAIKAI MIESTUI (City Guide for Kids dirbtuvės miesto mokyklose)

Labai svarbu ugdyti naująją kartą, suprantančią miesto reikšmę ir suvokiančią miesto funkcionavimo ypatumus. Klaipėda galėtų būti pirmasis miestas Baltijos šalyse, turintis tokią mokyklą.

MIESTO SPORTAS (miesto ribų nužymėjimas kartu su orientavimosi varžybomis);

Viena iš įdomesnių iniciatyvų – urbanistikos ir sporto sintezės paieška. Orientavimosi varžyboms būtų galima pasirinkti įvairias miesto ženklavimo sistemas – pavyzdžiui, dabartinių ar buvusių miesto ribų riboženklius. Viena yra bėgioti miške, antra – ieškant vėliavėlių susipažinti su miesto ypatumais. Jei prigyty ši tradicija, vertėtų pagalvoti apie atskiros sporto rūšies (urbanistinio sporto) atsiradimą.

OPEN OFFICE (atvirų durų dienos projektavimo firmose ir ofisuose)

Realiai tik menka dalis visuomenės yra susipažinusi su planavimo ir projektavimo darbų virtuve. Pratęsiant tarptautinę *Open House* tradiciją, gyvuojančią Europos miestuose nuo 1992 m. (Lietuvoje, VšĮ „Architektūros fondas“ dėka ši iniciatyva vyksta nuo 2015 m.), galvojama apie iniciatyvą vienai dienai per metus atverti visuomenei privačių įstaigų ir ofisų duris. Tikslas – sudominti visuomenę urbanistika ir

miestų planavimu, paskatinti šių sričių profesionalus ir jų įmones tapti atviresniais ir prisidėti prie miestų kultūros populiarinimo.

MIESTO VARTAI (miesto vartų fenomeno tyrimas)

Senieji miestai turėjo konkrečias ribas, kurias formuodavo gynybiniai įtvirtinimai. Patekimus į miesto erdvę ženklindavo vartai. Ir Klaipėda turėjo tokius vartus – Tiltų, Akmenų ir Malūnų senamiestyje, bei dar dvejus dabartinėje H. Manto gatvėje. Šiandieninėje miesto struktūroje šių elementų nebėra (juos primena tik gatvių kryptys ir Kulių vartų gatvės pavadinimas). Programa siūlytų permąstyti vartų vaidmenį miestovaizdyje ir galimybes juos atkurti. Siūlytume pervadinti kai kurias miesto gatvių dalis.

DYKROS (miesto dykrų tyrimas)

Tai šiuolaikinei miesto problematikai skirta programa. Ji aktuali ieškant sprendimų kaip prikelti naujam gyvenimui apleistas teritorijas. Formatas – diskusijos su miesto vadovais ir verslo bei uosto sektoriumi.

IDEALUSIS MIESTAS (idealaus miesto dirbtuvės su miestiečiais)

Ar egzistuoja idealus miestas? O gal įmanomi geresni variantai? Dažnai, stebint realius miesto vystymosi procesus, kyla tokie klausimai. Tam, kad būtų galima į juos atsakyti, siūlomos atviros miesto dirbtuvės. Dirbtuvių metų būtų kuriamas simuliacinis „geresnės“ ir utopinės Klaipėdos maketas.

KINTANČIOS EKSPOZICIJOS (asmeninės ekspozicijos gyv. rajonų viešosiose erdvėse)

Statistinis miestietis yra linkęs miestą matyti kaip vartojimo erdvę. Tačiau miestas yra ir socialinė erdvė, kurioje galima bendrauti ir keistis patirtimi. Kuo tie santykiai įvairesni ir apimantys skirtingas amžiaus bei socialines grupes, tuo miestas yra gyvybingesnis. To gyvybingumo ir įvairovės trūksta rajonuose, kur dominuoja tik gyvenamoji ar prekybinė funkcija. Šiai problemai spręsti siūloma kintančių ekspozicijų programa, skirta skatinti kurti asmenines istorijas ir jomis dalintis specialiose erdvėse - laikuose paviljonuose ir ekspozicijose.

CITY.DOC (miesto archyvinių dokumentų prezentacijos)

Kiekvienas save gerbiantis miestas turėtų disponuoti svarbiausiais miesto planavimo dokumentais. Šiandien Klaipėda, kaip ir kiti Lietuvos miestai deja negali tuo pasigirti. Svarbiausi miesto planavimo dokumentai ir miesto objektų projektai neišliko. Išimti sudarytų tik vienintelis 1977 m. miesto generalinis planas (kiti planai atsidūrė privačiose rankose – reikėtų ieškoti galimybės juos išpirkti, juo labiau, kad yra žinomos jų lokacijos ir šeimininkai) ir nepriklausomybės metu kurti planavimo dokumentai, kurių vertė dar diskutuotina. Su senaisiais miesto planais situacija geresnė. Didelė dalis planų saugoma Vokietijos bibliotekose, o jų kopijas turi KU Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas. Tai reiškia, kad teorinė prieiga yra, trūksta tik politinio sprendimo (kopijų eksponavimui reikia specialių sutikimų). Tai reiškia, kad principinę miesto ekspoziciją reikėtų kurti nuo nulio. Ilgalaikėje perspektyvoje būtų idealu turėti viešai prieinamus suskaitmenintus miesto istorinius planus ir skaitmeninius raidos modelius arba jų simuliacijas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos projekto (žr. 17 p.) pavyzdžiu.

RAUDONA PLYTA (miesto ansambliško tyrimai ir pasiūlymai)

Sovietmečiu A. G. Tiškaus ir kolegų sukurta miesto architektūrinio stiliaus mokykla, kolegų bravūriškai vadinta „raudona plyta“ rodo, kad net ir ribotomis miesto vystymosi sąlygomis galimi kūrybiški sprendimai. Šiandien, kai ribos nunyko, tokio kūrybiškumo itin trūksta. Programa ieškotų galimybių kaip grįžti prie urbanistikos ir architektūros ištakų ir paskatinti ansambliško mieste paieškas. Programa būtų įgyvendinama kartu su Lietuvos mokslo įstaigomis ir architektūros studijomis.

YOUSPACE (teminiai interviu ir pokalbiai su miestiečiais ir nuomonės formuotojais)

Auditorijai siūlomas maršrutas Arspace-Youtube (alternatyva - Vimeo). Video formatu būtų skelbiami teminiai interviu ir pokalbiai apie aktualiausius lietuviškus urbanistinius naratyvus su paprastais klaipėdiečiais ir žinomais žmonėmis. Šie pokalbiai leistų: A. išvengti grubių miesto planavimo klaidų (pvz. išpjauti vertingus želdynus); B. susidaryti išsamią viešąją nuomonę.

JŪRŽENKLIAI (miestoženkliai ir jūra – ekspozicijos atplaukiantiems)

Miesto ir jūros santykis vis dar apipintas įvairiomis kontroversijomis. Kiek realiai jūra įtakoja miesto gyvenimą? Kiek jūrinis klimatas ar jūrinė industrija įsismelkusi į urbanistinius sprendimus? Ši programa nagrinėja išvardintus klausimus. Antra vertus, ji fokusuojasi į geresnį urbanistikos fenomeno reprezentavimą atplaukiantiems. Kokie ženklai pasitinka juos? Ir kokią žinią jie išsiveža? Gal tą žinią galima pakeisti? Programa skirta glaudesniai miesto ir uosto dialogui.

FORPOSTAS (militaristinės atodangos – turai ir ekspozicijos su koncertais)

Dar vienas menkai tyrinėtas aspektas – miestas kaip gynybinė erdvė. Pati Klaipėdos genezė ir tolesnė jos struktūrinių elementų sąranga tiesiogiai susijusi su karine pramone ir militaristiniu mąstymu. Šiandieninių regiono įvykių fone (Pietų Osetija, Rytų Ukraina, Krymas) verta permąstyti šiandienines miesto gynybines funkcijas.

URBANISTAI (įžymiausi miesto kūrėjai – nuo viduramžių iki šių dienų)

Nors miestas yra kolektyvinis kūrinys, didelę duoklę reikėtų atiduoti miesto kūrėjams profesionalams – žemės matininkams, planuotojams, urbanistams, strategams. Deja, jų sąrašas nėra pilnas. O apie kitus asmenis, ypač gyvenusius XIII–XIX a., menkai težinoma. Padėtį sunkina tai, kad rimtesnių tyrimų šioje srityje nėra atlikta. Taigi, galima būtų teigti, jog tai dar viena galimybė, kuria būtina pasinaudoti (mūsų žiniomis joks kitas Lietuvos miestas tokia informacija taip pat nedisponuoja).

3.5. Edukacinė platforma

Viena iš Virtualaus urbanistikos muziejaus misijų – kelti piliečių urbanistinį raštingumą. Šiandien jau yra sukurta „Mažosios Visatos“ erdvinio lavinimo dirbtuvių programa mokslo metams (9 mėn.), išleistas „Miesto gidas vaikams“. Erdvinio lavinimo dirbtuvių esmė – integralus aplinkos suvokimas, apimantis žmogaus, gyvosios aplinkos (augalų ir gyvūnų), kraštovaizdžio, būsto ir miesto pažinimą. Miesto gido programoje numatytas tripakopis urbanistinės aplinkos pažinimas, skirtas miesto identitetui, svarbiausioms struktūroms ir svarbiausiems elementams. Programa išbandyta su 7–15 m. vaikais įvairių neformalių užsiėmimų metu 2016–2018 m. Dar viena edukacinės veiklos kryptis – suaugusiųjų švietimas. Šią nišą būtų galima užpildyti rengiant praktinius seminarus ir dirbtuves su urbanistika, miestų planavimu ir architektūra susijusių specialybių žmonėms – valstybės ir nevyriausybinų įstaigų darbuotojams, verslininkams, inžinieriams. Svarbu paminėti, kad šiuo metu respublikoje nėra rengiamos tokio profilio dirbtuvės (yra tik fragmentiškos ir trumpalaikės iniciatyvos).

3.6. Steigėjai ir socialiniai partneriai

Svarbi muziejaus koncepcijos dalis – žmonės. Išskirtos penkios kategorijos, apimančios fizinius ir juridinius asmenis. Tai steigėjai, patikėtiniai (taryba), autoriai, partneriai ir rėmėjai.

Steigėjai

Klaipėdos savivaldybė – pagrindinis steigėjas;

VšĮ „Vario burnos“ – pagrindinis steigėjas;

Lietuvos architektų sąjungos Klaipėdos apskrities organizacija – galimas steigėjas.

Steigėjų indėlis – žmogiškieji ištekliai, idėjos, patalpos, finansiniai įsipareigojimai ir kita.

Patikėtiniai (taryba)

Siūloma steigti 5 žmonių patikėtinų tarybą, kuri užtikrintų muziejaus funkcionavimą ir efektyvų valdymą. Jai turėtų atstovauti po vieną steigėjų narį, ir du nepriklausomi urbanistikos, architektūros, istorijos ar muziejininkystės ekspertai.

Autoriai

Tomas S. Butkus – idėjos autorius ir projekto kuratorius.

Galimi projekto bendraautoriai: Vasilijus Safronovas, Saulius Valius, Vytautas Rubavičius, Liutauras Kraniauskas, Aldis Gedutis, Gintautas Mažeikis, Vaidas Petrusis, Justinas Dudėnas, Darius Pocevičius ir kiti. Autoriai būtų ieškomi konkrečiai temai, potemei ar programai. Siekis – pritraukti kuo platesnio spektro ir akiračio ekspertų iš Lietuvos, Latvijos, Estijos ir kitų pasaulio šalių.

Partneriai

Vietiniai

- UAB „Hnit-Baltic“ – skaitmeninimo, topografijos ir kartografavimo sritis (susitarta);
- UAB „Ekspobalta“ – ekspozicijų rengimas ir projektavimas (susitarta);
- Vilniaus Gedimino technikos universiteto Urbanistikos katedra – urbanistiniai tyrimai ir ekspertizė (tariamasi);
- Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas – istoriniai tyrimai (tariamasi);
- Klaipėdos apskrities I. Simonaitytės viešoji biblioteka – archyvinė medžiaga (tariamasi);
- Klaipėdos m. savivaldybės viešoji biblioteka – archyvinė medžiaga (tariamasi).

Užsienio

- Institute for European Urban Studies, Bauhauzo universitetas Veimare – tarptautiniai tyrimai ir ekspozicijos (tariamasi);
- Danijos architektūros centras - tarptautinių architektūrinių ekspozicijų rengimas (tariamasi).

Rėmėjai / Investuotojai

Tokia institucija gali atsirasti ir efektyviai veikti tik pagrindus (įrodžius) savo naudą miestui ir visuomenei. Finansinė ir administracinė našta turi būti paskirstyta tarp skirtingo lygmens steigėjų, partnerių ir rėmėjų. Būtina užsitikrinti bent kelių institucijų ir įmonių nuolatinę paramą. Galimi rėmėjai ir investuotojai skirstytini į valstybinį ir privatų sektorius.

Valstybinis sektorius

- Klaipėdos m. savivaldybė
- LR Aplinkos ministerija
- LR Kultūros ministerija
- LR Kultūros rėmimo fondas

Privatus sektorius

- Uosto ir pramonės įmonės
- Privatūs mecenatai
- Memelanderiai (vok. Memelländer) ir lietuvininkai (žmonės, kurių tėvai, seneliai ir giminės yra išeiviai iš Klaipėdos ir Klaipėdos krašto)

3.7. Nuo virtualaus portalo iki europinio kraštoženklis: galimybės ir rizikos

„Archive of Space“ – auganti iniciatyva. Mintis turėti organiškai besivystančią gyvo muziejaus struktūrą gimė gilinantis į Naujosios Zelandijos muziejaus ekspozicijas Velingtone (maorių kalba *Te Papa Tongarewa*)¹⁵. Šiame muziejuje įtaigiai ir jautriai perteikiama skausminga vietos gyventojų maorių istorija. Maoriai dar XX a. pradžioje buvo beišnykstanti tauta, turinti itin savitą pasaulio supratimą, kultūrą ir tradicijas. Tik milžiniškų pastangų dėka, kovojant dėl savo teisių į žemę, kalbą ir papročius, jai pavyko išlikti (maorių tautos naikinimas turi genocido požymių)¹⁶. Tuo tarpu europiečiai, suvokę savo protėvių nusikaltimus ir padarytą žalą saloms ir jose gyvenusioms autentiškoms kultūroms (tame tarpe jau išnykusioms gyvūnų ir augalų rūšims) ėmėsi pasaulyje retai pasitaikančios politinės elgsenos keitimo ir istorinės revizijos. Tokiame kontekste muziejinkystė iškyla kaip unikali kolektyvinės išpažinties misija, rodanti pilną civilizacijos vaizdą. Toks muziejus atsisako selektyvaus, vartotojui priimtino ir patrauklaus kultūros sudaiktinimo. Jo paskirtis – komparatyvus pasaulio mokymas, kur miesto griūtis suvokiama kaip naujo miesto galimybė, o žmonijos nuopuolis – kaip potencialus prisikėlimas.

Augant iniciatyvai, gausėjant ekspozicijoms ir plečiantis programų skaičiui, atsiras realus poreikis fizinei muziejaus plėtrai. Muziejus matytinas kaip svarbi miestovaizdžio dominantė, traukos objektas, turintis patogią prieigą prie pagrindinių miesto urbanistinio karkaso atšakų.

Institucinėje plotmėje, 10-15 metų perspektyvoje muziejus gali būti matomas kaip vienas iš ryškiausių Klaipėdos flagmanų. Tikslui pasiekti reikės tinkamai išnaudoti simbolinį vietos kapitalą (daugkartinis miesto sunaikinimas, išnykusios karalystės ir tautos – atskiras klausimas ir atskira tema – Karaliaučiuje veikęs Prūsijos muziejus), kultūros paveldą (piliavietė ir senamiestis), kūrybinių industrijų ekspertus, o taip pat valstybės, viešojo ir privataus sektoriaus lėšas.

Tokio muziejaus atsiradimas – didžiulis išbandymas miestui, kultūrinei bendruomenei, architektų cechui. Kaip rodo kitų šalių pavyzdžiai, muziejaus atsiradimas ilgalaikėje perspektyvoje neabejotinai pagyvintų miesto gyvenimą, suaktyvintų turizmo sektorių, turėtų teigiamą poveikį miesto ekonomikai.

15 Oficialus muziejaus puslapis: <https://www.tepapa.govt.nz/>

16 Apie maorių istoriją: https://en.wikipedia.org/wiki/M%C4%81ori_people

Greta galimybių reikėtų paminėti ir galimas rizikas. Pirmiausiai tai politinio sektoriaus nestabilumas. Kiekviena politinė kadencija, nuo kurios didžiaja dalimi priklauso valstybei ir miestui svarbių objektų finansavimas, kas 4 metus stengiasi perrašyti taisykles, keisti įstatymus ir poįstatyminius aktus. Antra rizika – kultūros sektoriaus susiskaldymas. Esame mažėjanti nacija, kiekviename sektoriuje jaučianti išteklių ribotumą. Kultūros srityje konkurencija dar didesnė. Kultūros srityje veikiančių subjektų sąrangai būdinga inercija ir priklausomybė nuo vieno ar kelių finansavimo šaltinių. Kovoje dėl šių išteklių atsirandant dar vienam žaidėjui, tikėtis supratimo ir palaikymo iš rinkos „senbuvų“ būtų sunku. Trečia rizika susijusi su galima dar viena ekonomikos krize. Niekas nežino ir negali tiksliai apskaičiuoti kada ji įvyks. Tačiau akivaizdu, kad maždaug kas 20 metų ekonominę sistemą supurto didesni ar mažesni sukrėtimai ir jie turi drastiškų padarinių. Visoms šioms rizikoms įvertinti, reikėtų atskiros tyrimo grafos, papildančios muziejaus vietos parinkimo ir jo finansavimo modelio analizę.

3.8. Internetinio puslapio (domeno) pavadinimai

Pagrindinis siūlymas

arspace.lt - laisvas
archiveofspace.org - laisvas

Alternatyvūs siūlymai

urbanmuseum.net / urbanmuseum.eu / urbanmuseum.lt
openmemel.org
urbanistics.eu
omu.lt
om-urb.lt
urbanarchive.org
city.lt
citymuseum.lt

3.9. Etapai ir terminai

I KONCEPCIJOS etapas | 2017 06 01 – 2018 06 30

- Konceptijos aprašymas;
- Užsienio muziejų tyrimas;
- Vietinių ekspozicijų ir artefaktų potencialo analizė;
- Galimų temų ir programų sąrašo rengimas.

II STARTO etapas | 2018 07 01 – 2019 12 31

- Domeno registracija ir internetinio puslapio paleidimas;
- Integruotos ARSPACE duomenų sistemos kūrimas;
- Programavimo darbai ir aplikacijos (APPS'o) kūrimas;
- Medžiagos rinkimas, redagavimas, skaitmeninimas;
- 1-osios nuolatinės ekspozicijos įrengimas (1945–1990).

III VYSTYMO 1-asis (PROSPACE) etapas | 2020 01 01 – 2020 12 31

- Komunikacijos plano kūrimas ir projekto viešinimas;
- Socialinių ir edukacinių programų įtinklinimas;
- Integruotos ARSPACE duomenų sistemos diegimas;
- 2-osios nuolatinės ekspozicijos įrengimas (1923–1939);
- APPS'o tobulinimas ir duomenų atnaujinimas.

IV VYSTYMO 2-asis (METACITY) etapas | 2021 01 01 – 2022 12 31

- Integruotos ARSPACE duomenų sistemos tobulinimas ir duomenų atnaujinimas;
- Muziejaus vietos parinkimo analizė ir turinio kūrimas;
- Architektūrinių idėjų konkursas;
- 3-osios nuolatinės ekspozicijos įrengimas (1939–1945);
- Socialinių ir edukacinių programų plėtra;
- Komunikacinis planas užsieniui.

V VYSTYMO 3-asis (ROCKET) etapas | 2023 01 01 – 2025 12 31

- Projektavimas;
- Derinimas;
- Statyba ir autorinė priežiūra;
- Ekspozicijos rengimas;
- Komunikacija.

Apibendrinimai

Šiuo metu Lietuvoje tampa aktuali miestų tikslinės specializacijos tema. Net ir dideli miestai, turintys stabilų ekonominį užnugarį ir pelningai dirbančias įmones susiduria su kvalifikuotos darbo jėgos trūkumu. Tačiau patenkinę tą trūkumą, jie turi pripažinti kitą faktą – šiuolaikiniame mieste darbas nėra viskas. Žmonėms reikia pramogų, įvairovės, socialinio kontakto. Visą šį poreikių kompleksą galima įvardinti urbanistine kultūra. Čia reikalinga aiški politika, strateginis mąstymas, konkretus veiksmų planas. Miestas su biblioteka, muziejumi, teatru yra XX a. miestas. Šiuolaikinis miestas ir jo kultūrinė infrastruktūra sudėtingesnė. Kiekvienam mieste ji skirtinga. Tokia miestų ekonomikos ir socializacijos aksioma reikalauja permąstyti miesto idėją. Atvirasis urbanistikos muziejus mūsų nuomone yra pati tinkamiausia tam forma.

Urbanistinių tyrimų, edukacinių užsiėmimų ir muziejininkystės vakuumas suponuoja unikalią galimybę šią idėją realizuoti Klaipėdoje artimiausiu metu. Tam yra kelios tinkamos sąlygos: miesto pasiryžimas tęsti Europos kultūros sostinės proveržį; architektų ir iniciatorių azartas; neišnaudotas ir neįdarbintas kultūrinis potencialas.

Miestas ir valstybė, nuosekliai investuodama į vieną sritį, apgalvotai ir metodiškai remdama ją nukreiptas įvairias iniciatyvas, maždaug 12–20 metų bėgyje gali susikurti naują tapatybę. Ši tapatybė laiduoja pasitikėjimą miestu, kaip patikimu partneriu. Kartu nauja tapatybė reiškia ir kokybiškai naujus miestiečių socialinius santykius, pasitikėjimo erdvę, saugumą. Tokia socialinė erdvė susijusi su psichine ir fizine visuomenės sveikata, kuri didina produktyvumą ir prisideda prie ekonomikos klestėjimo. Klestinti ekonomika investuoja į technologijas, generuojami didesni mokesčiai, kurių didesnę dalis vėl grįžta į kultūrą ir įvairias kultūrines veiklas. Būtina pasinaudoti šia galimybe.

Tomas Butkus
2018-06-30

Vilnius-Klaipėda